

József Attila Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

BORZÁKNÉ N A C S A M Á R I A

A Descriptio Europae Orientalis
eszmái háttere és politikai célzatossága

Doktori értekezés

K e c s k e m é t

1985.

A Descriptio Europae Orientalis szövegkiadását OLGIERD GÓRKA a lehető legszerencsétlenebb időpontban, az első világháború közepén készítette el. Így a tudós világ alig vett tudomást róla. A helyzet hazánkban sem volt más, jóllehet épp magyar szempontból igen sok, hasznosítható, sőt unicum számba menő adatot tartalmaz. A mellőzés másik oka lehet, hogy a mű földrajzi leírásnak valóban rendkívül gyenge, tendenciózus adatközlése óriási hiátusokkal párosul, ismert forrásaihoz képest is felületes, pontatlan. Pongyola stílusa, hevenyészettsége, témaköreinek ismétlődése, konklúzióinak célzatossága már első olvasásra is azt a benyomást kelti, hogy a szerzőnek eredeti szándéka szerint nem egy precíz, részletes, kimunkált földrajzi vagy útleíró jellegű mű készítése volt a célja.

Szinte önmagától kínálkozott a téma: e mű eszmei háttérének és aktuálpolitikai célzatosságának kiderítése.

E feltáró munkában igen komoly segítséget jelentett, hogy a forrás kiadója, GÓRKA, lényegében a mű minden fontosabb forrását feltárta, és jegyzeteiben közreadta. Ebből is kitetszik, hogy a szerző vagy célzatosan merített forrásaiból, vagy - sok esetben - emlékezetből idéz, illetve gyakran egykori tanulmányai során szerzett ismereteit próbálja jól-rosszul beleszőni elbeszélésébe.

Ahhoz, hogy a mű aktuálpolitikai indíttatása megfogható legyen, fel kellett deríteni a keletkezés lehető pontos

korát - amelyhez GÓRKA szintén sok támponttal szolgált -, meg kellett határozni a mű szerzőjét, és tisztázni politikai pártállását. Ehhez mindenekelőtt magát a művet kellett részletesen elemezni, majd az így nyert adatokat más történeti forrásokkal szembesíteni, hogy a szerző eredeti politikai szándéka nyilvánvalóvá váljék.

Jelen dolgozatunk ennek a törekvésnek a jegyében - és azzal a reménnyel - készült, hogy a fentieket a lehetőségekhez képest megoldjuk. Egyben köszönetet mondunk mindazoknak, akik munkánkat figyelemmel kísérték, támogatták, vagy kivitelezésében más módon segítségünkre voltak.

I.

A pápaság és császárság világpolitikai méretű küzdelmének egyik színtere a szicíliai normann uralkodóház kihalása után Dél-Itália lett. A Nápoly-Szicília-i királyságra II. Vilmos /1166-1189/ halála után I. /Barbarossa/ Frigyes német-római császár formált igényt, pontosabban fia, VI. Henrik, aki a normann ház utolsó sarját, II. Vilmos leányát Konstanzt vette feleségül, s így a szicíliai trón jogos örökösének tekintette magát. Barbarossát /1152-1190/ azonban fia nem sokkal élte túl /VI. Henrik. 1190-1197/, s így nagy terveit megvalósulása még váratott magára II. /Hohenstauf/ Frigyes felcseperedéséig. VI. Henrik fia III. Ince pápa /1198-1216/ különleges pártfogását élvezte, s így a szicíliai királyság mellett sikeresen pályázhatott a német-római császári címre is /1212-1250/. A pápaság azonban hamarosan rádöbbszent arra a nagy veszélyre, amely a szicíliai és német trón egy uralkodó alatti egyesülésével fenyegette. IX. Gergely pápa /1227-1241/ már fő céljának tekintette a kettő szétválasztását, s ennek érdekében ki is közösi tette a császárt az egyházból /1228/, de katonai veresége következtében, a ceperanoi békében kénytelen volt visszavonni az interdictumot /1230/. Nem változott lényegesen a helyzet II. Frigyes utóda, IV. Konrád /1250-1254/ alatt sem, de az ő korai halála új helyzetet teremtett Itália déli részén: megkezdődött a Hohenstaufok hosszú utóvédharca e területek megtartásáért. Manfréd, II. Frigyes természetes fia védi Sziciliát és

képviseli IV. Konrád fia, Konradin érdekeit szívós kitartással, míg nem IV. Kelemen pápa /1265-1267/ új lépésre szánja magát: 1265-ben segítségül hívja IX. Lajos francia király testvéröccsét, Anjou Károlyt, Provance grófját és felajánlja neki a nápolyi trónt. Nagy haderővel, jól szervezett csapatokkal érkezik I. Károly, és Beneventónál /1266/ tönkreveri a Hohenstauf-sereget, maga Manfréd is elesik a csatában. Nem jár nagyobb szerencsével Konradin sem, aki az ambiciózus Anjouval szemben Tagliakozzonál veszít csatát. Maga is fogságba esik és ellenfele könyörtelenül kivégezteti /1268/: ezzel kezdetét veszi az Anjou-ház dél-itáliai uralma.

I. Károly korának egyik kimagasló alakja, tehetséges uralkodó volt, aki azonban alárendelte minden tettét nagyratörő, illuzórikus terve megvalósításának. A szicíliai siker után már egész Itália birtokára vágyott, ugyanakkor a bomladozó görög császárságot is meg akarta kapartani, hogy romjain egy erős keleti-frank birodalmat hozzon létre. Kiváló diplomáciai érzékkel azonban felismerte, hogy mind itáliai, mind balkáni tervei kivitelezésében nem nélkülözheti Magyarország segítségét, amely mindkét irányban nagy előnyt jelenthet számára szövetségként, de esetleg le nem küzdhető akadályt támaszthat, ha ellenében akarja keresztülvinni terveit. Ezért 1269-ben a Monte Cassinó-i apátot küldi követség élén Magyarországra, hogy szövetséget hozzon létre a két uralkodó család között. Elképzelése hazánkban kedvező fogadtatásra talált, a kikovácsolódott szövetséget kettős házassággal pecsételték meg: V. István magyar király leányát,

Máriát feleségül vette I Károly fia, a későbbi II. "Sánta" Károly, fiát /Kun/ Lászlót pedig összeházasították I. Károly Izabella nevű leányával.

Magyarország azonban, a belső helyzet ismert alakulásából következőleg nem jutott abba a helyzetbe, hogy fegyveresen támogassa I. Károlyt tervei megvalósításában, ugyanakkor a szicíliaiak is fegyvert fogtak a franciák uralma ellen /szicíliai vecsernye, 1282. március 30./, s elűzve őket, Aragoniai Pétert hívták meg királyuknak. Az Anjouknak meg kellett elégedni a Nápolyi Királysággal.

Új helyzet állt elő azonban - amely a korábbi tervek felelevenítését is lehetővé tette - akkor, amikor a korábbi házasságok jogcímet teremtettek az Anjouk számára, hogy ténylegesen is megszerezzék a magyar trónt.¹

Ekkor úgy tűnt, hogy I. Károly /1265-1285/ Európa politikai térképének átrajzolására szőtt nagyhatalmi tervei megvalósulásának ismét van realitása. Különösen a koldulórendek képviselői szorgalmazták ezeknek az elképzeléseknek a felelevenítését és megvalósítását, ugyanis a pápaság ezeket bízta meg a balkáni heretikusok /bogumilek/ és szkizmatikusok megtérítésével, s a római egyházba való visszavezetésével. Egy, a bizánci birodalom területét magába foglaló, erős frank állam eleve a szkizma központjának bekebelezését jelentette volna, az erőszak-apparátus árnyékában és segítségével az inquisitio megsemmisíthette volna az eretnekség melegágyait és eltörölhette volna a szkizmat, továbbá ez a terület, ha katonailag jól megszervezik, kiinudlási bázisa lehetett volna egy, a Szentföld vissza-

szerzéséért indítandó katonai vállalkozásnak. Nem véletlen tehát, hogy az egyháziak figyelme ekkoriban ismét Dél- és Kelet-Európa felé fordul, s éppen egy dominikánus barátnak a tollából² kerül ki az a mű, amely az említett eszmék megvalósítását célozva e területek földrajzi leírását adja: a "Descriptio Europae Orientalis" /Kelet-Európa leírása/.

E munkának több kézirata ismert, bár egyik sem számít autográfának, amelyet elvesztettnek kell tekinteni. Legrégebbi ismert kézirata a párizsi Nemzeti Könyvtár /Bibliothèque Nationale/ 5515. sz. hártya-kódexében /manuscriptum latinum 5515/, - amely a XIV. század első felében íródott és a 80 foliót tesz ki - található a 65. recto oldaltól a 76. verso oldalig. Ugyanitt őrzik a manuscriptum lat. 14693. sz. 143 foliós hártya-kódexet a XIV. sz. második feléből, amelyben a 44 rectotól az 51 rectoig terjed a leírás. Ezzel nagyjából egykorú a Poitiers-i városi könyvtár 263. sz. 78 foliót kitevő hártyakódexe, amelyben az említett mű a 64 versotól a 74 verso oldalig található. Közvetlenül a XIV. század végére datálható a leydeni Egyetemi Könyvtár 66. sz. 48 foliós papírkódexe, amelyben a 28 versotól a 35 verso oldalig másolták be a Descriptiót. A párizsi Nemzeti Könyvtár 5515/a jelezetű 56 foliós papírkódexét, amelyben a 32 rectótól a 39 verso oldalig szerepel a mű, a XV. század első évtizedeire lehet keltezni! papírjának vízjele 1410-1430 közé datálja!/
A kéziratok egymásból nem származtathatók le egyértelműen, ezért fel kell tételeznünk, hogy az elveszett

autográf kézirat mellett több olyan másolat is létezett, amely szintén elenyészett vagy lappang.³

Az említett kéziratok felhasználásával rendezte sajtó alá a mű kritikai szövegét a lengyel Olgierd GÓRKA, amely 1916-ban Krakkóban jelent meg.⁴ Kiadását, imitt-amott korrigálva sajtóhibáit is, átvették és ismételten megjelentették Bucurestben román fordítással közölve a "Fontes historiae Daco-Romanorum" 2. kötetében.⁵

Ez a kis munka, bár Dél-Kelet Európa vonatkozásában forrásértékét tekintve nem vetekedhet a pl. korabeli bizánci forrásokkal, mégis rendkívül jelentős eszmetörténeti dokumentum, amely sajnos eléggé a homályban maradt. Az említett két kiadás bevezető tanulmányain kívül csupán DEÉR József méltatta a magyar krónikatörzs nyomozása kapcsán egy német nyelvű cikkben⁶ - amely talán éppen ezért méltatlanul feledésbe merült - a Descriptio magyar vonatkozású adatait, illetve a forrás jellegét a keresztesháborúk szempontjából próbálta meghatározni egy Giovanni Praga⁷ nevű kutató. Egy-egy utalás erejéig fel-felbukkan ugyan említése a szakirodalomban - pl. MADZSAR Kézai kiadásában⁸, a Kosáry bibliográfiában⁹, a MÁLYUS Elemér¹⁰ vagy KRISTÓ Gyula¹¹ egy-egy művében -, de mindig hangsúlytalanul, érintőlegesen és adalékként. Pedig a munka egyik súlypontosított része Magyarország leírása. Ennek bizonyítására elegendő, ha a GÓRKA-féle kiadás alapján szemügyre vesszük az egyes országok bemutatására szánt terjedelmet.

ország	sor	százalék
/ált. bev./	18	2,38 %
Bizánci Birodalom	290	38,20 %
Albánia	55	7,25 %
Szerbia	123	16,20 %
Bulgária, Ruténia	66	8,69 %
Magyarország	157	20,70 %
Lengyelország	29	3,82 %
Csehország	21	2,76 %
<hr/>		
Összesen:	759	100,00 %

Az összehasonlításból kitűnik, hogy Bizánc után terjedelemben azonnal Magyarország következik még így is, hogy a műben másutt elszórt magyar vonatkozású adatokat, mondatokat, utalásokat nem számítjuk. Ha ezeket is részletesen kigyűjtenénk, a fenti szám lényegesen megemelkedne.

A mű politikai koncepciója is sugallja ezt az arányt, ugyanis két központi területe, és katona-politikailag exponált szférája Görögország és Magyarország¹², a többi állam csak mint ezek háttere, katonai szempontból el nem hanyagolható szomszédja, úgy szerepel¹³. A balkáni országok - kiváltképp Szerbia - hadművelési területeként is számításba jönnek¹⁴.

Annak ellenére, hogy a mű egyetlen helyén sincs konkrét utalás keletkezési idejére, mégis kikövetkeztethető ez a számtalan aktuális utalásból. Szerző felhasználja HAYTONUS "Flos historiarum terre Orientis" c. művét, amely 1307. augusztusában keletkezett, továbbá tud

arról, hogy a keresztesek elfoglalták Rodoszt, ugyanekkor Károly Róbert magyarországi uralmáról pedig úgy ír, mint ami már egyenesben van, tehát bizonyosan az 1307. október 10-i országgyűlés végzésére utal, tehát a mű aligha keletkezett 1307 előtt. De tud Valois Károly bizonyos 1307-1308 telén véghezvitt hadműveleteiről is, továbbá megözevgyüléséről /1308. január 2-án/, ami mindenképp 1308. januárja utánra datálja a művet. Ugyanakkor nem tud még Károly újabb házasságáról, amely 1308. júliusában következett el, továbbá I. Albert császárról, mint előről beszél, pedig az 1308. május 1-én meghalt, így mindenképp ezek elé az események elé kell keletkezését datálnunk, sőt talán precízebb fogódzóval még közelebből is meghatározhatjuk a mű keletkezését. Valois Károly ugyanis 1308. március 27-én szerződést köt Uros /II./ Istvánnal, hogy gyermekeiket házassítsák össze, erről szerzőnk még mit sem tud, ugyanis így ír: "Rácország királyának van egy leánya, akit hozzá kíván adni Károly úrhoz, vagy az ő fiához". Igen nagy a valószínűsége tehát, hogy szerzőnk művét - GORKA megállapítása szerint - 1308 februárjában vagy márciusában írta.¹⁵

A névtelen "geográfus" szerint a világnak három fő része van: Ázsia, Afrika és Európa. Ázsia "keleten keresztül északra terjeszkedik ki", nevét egy bizonyos hasonnevű nőről nyerte¹⁶, ez a név a "régieknél" egyben a keleti területet is jelentette. Európa "északról nyugatra terjeszkedik ki". Agenor király leányáról¹⁷ kapta ne-

vét és egész Európa területét jelentette az antikvitásban. Afrika "nyugatról délre terjeszkedik ki". Nevét ez is egy bizonyos nőtől kapta, aki a libanoni király leánya¹⁸ volt, és egész Afrika területét jelentette.

A fentiekből az író azt a következtetést vonja le, hogy Ázsia a világ egyik fele, Európa és Afrika a másik. Ázsia részei: a "kisebb" és "nagyobb" Ázsia, melyek közül az utóbbiról egy bizonyos kurcoi úr¹⁹ kimerítően értekezett.

Mindezek után a "Névtelen" megjelöli művének célját: ő a "kisebb" Ázsiáról, Európa bizonyos részeiről, az ebben foglalt országokról és az ott élő embereknek az erkölcsről, szokásairól kíván értekezni. Mivel Európa első részét Trákiának nevezik - amelyet "most" Görögországnak hívnak - ezért először Trákiáról, avagy a Konstantinápolyi Császárságról, majd Rácországról, Bulgária, Ruthenia, Albánia, Magyarország és Lengyelország királyságairól, és az ezekben dívó erkölcsökről és szokásokról kell értekezni - felfogás szerint. Csehországot itt kihagyja a felsorolásból!

Görögország

Az író Bizáncra két elnevezést használ: hol Görögországnak, hol Konstantinápolyi Császárságnak nevezi.

Megállapítja, hogy e birodalom két részből áll: a "kisebb Ázsiából"²⁰ és Trákiából. Ezt a területet épp ezért szerfelett nagynak és hatalmasnak tekinti.

A császárság első része tehát a "kisebb Ázsia". Keletről a törökök, északról a tatárok és a ruthének, nyugatról a bolgárok és a kunok veszik körül, délről pedig Trákia határolja. Ez a terület hét tartományt foglal magába: Bitiniát²¹, Galáciát²², Isauriát²³, Frigiát, Lib-

diát, Kariát, Panfiliát²⁴.

Bitiniát egy bizonyos antik királyról hívják így. Innen származott Szent Lukács is. Galáciát a gallokról nevezték el, mivel azok egykor elfoglalták területét és ennek a tartománynak a lakóihoz íródott a galatabeliekhez címzett Szent Pál levél-támasztja alá szerzőnk az etymon helyességét. Bár Konstantinápoly környékén van valamiféle vár is, - jegyzi meg ezután - amelyet Galatanak neveznek.

Isauria arról kapta nevét, hogy bővelkedik mindenféle javakban.

"Libdiáról" megtudhatjuk, hogy majdnem sziget, mert két folyó veszi körül, és egykor Ázsia királyságának székhelye is itt volt.

Panfilia Panfilos királyról kapta a nevét.

A tartomány legnagyobb folyója a Duna: nyugatról Bulgária felé áttöri a hegyeket olyan hatalmas zuhanással, amelynek "bömbölése háromnapi járóföldre elhallatszik."

Hét ágra szakadva ömlik a Ponthusi-tengerbe, amelyet mások Nagy-tengernek neveznek - szerzőnk szerint. A Dunán kívül még tizenöt hajózható folyó öntözi a területet. Ezek közül való a Pacoló és az Ela, amelyek Libdiát öntözik, valamint az Aruius nevű folyó Kariában, ennek nagy mennyiségű arannyal kevert fővénye van. A tartomány városai közül a következőket írja le: a kisázsiai mesés városok, amelyeket Szent János is megnevez az Apocalypsisben, továbbá Trója, a városok legnevezetesebbike, amely Frigiában van. A kisázsiai városok a következők: Ep-

hesus, /amelynek lakosaihoz irta Pál apostol a "Levél az ephesusiakhoz" című művét /Philadelphia, Laoditia, Thyatira, Pergamon és Szardis: itt van Calcedónia /amely a városok legnagyobbika, s melyben egyetemes zsinatokat szoktak tartani/ és Nikomedia. Ide menekült egykor Hannibál a rómaiaktól való félelmében, és itt méregtől lehelte ki a lelkét. Mindezen mesés városok mellett - írja jeles scriptorunk - ugyanezen Ázsiában - amelyet most a görögök "Natoliának"²⁵ neveznek - található még négyszáz nagy város, kiváltságolt mezővárosok, városok, erődítmények és megszámlálhatatlanul sok falu.

Földje mindenben gazdag: bővelkedik kenyérben, borban, halakban, húsféleségekben. Igen sok az aranya, ezüstje és selyme. A terület lakói - szerzőnk szerint - rettenetesen ostobák és semmiféle hadakozásra nem alkalmasak. Ezért is fizetnek adót a törököknek és a tatároknak. Vallásukat tekintve kereszténynek mondják őket, ámde megbízhatatlan szakadárok. Megtudhatjuk, hogy kezdetben nem akartak adót fizetni a törököknek, ezért azok hét éven keresztül pusztították, elnéptelenítették és elszegényítették a földet. Ez az oka annak, hogy lecsökkent "most" nagymértékben a konstantinápolyi császár hatalma.

Görögország második része Trákia, nevét Noe fiának, Jáfetnek a fiáról kapta. Ezt a területet keletről a Márvány-tenger öleli körül. Megtudhatjuk, hogy ezt a

tengert Propontisnak az ivelése miatt nevezték el, mert a "konstantinápolyi vidéknél" folyik a Fekete-tengerbe, át-
megy Kisázsiahoz; a törökökhöz és tatárokhoz és a többi
barbárokhoz, mindössze hét stadionyi szélességben halad;
hajdanán Helléspontosnak nevezték. Délről a Földközi-ten-
ger határolja a vidéket, ahol egy szerfelett nagy kikötő
található és két bejáratú város, mégpedig; Trapason és
Sinopé. Valamint itt található még Caminus avagy Marcus.
Nyugatról Makedónia veszi körül, amely Nagy Sándor hazá-
ja volt. Itt van Philippi, amelyhez írta az apostol a phi-
lippiekhez címzett levelét. A város "most" le van rombol-
va, de még mindig szembetűnik Nagy Sándor lovának, Buke-
falosnak a márványistállója.

Trákiában a Mediterrán-tenger környékén található a
legnevezetesebb város, Konstantinápoly: egy nem túl magas
hegyen. A város Konstantin császárról kapta a nevét, aki-
nek uralkodása idején Konstantinápoly Róma városával volt
egyenrangú gazdagság és méltóság tekintetében.

Egykor a várost Bysantiumnak hívták - mondja el a szer-
zőnk. Egy gyönyörű templom is található itt, melyet szent
Szófia tiszteletére építettek. A város nevezetességei kö-
zé tartozik a két császári palota, amelyek csodálatosan
szépek és biborszínű márványból készültek.

Mindezek után scriptorunk elmeséli, miért is nevezik a bi-
záncsi császárokat biborbanszületetteknek. Két variációt
említ: vagy azért nevezik így őket, mert a fent említett
palotában születtek, vagy pedig azért, mert születésük

után biborszínű kő fölött nyilvánították ki származásukat.

A "mostani" császárt - folytatja - azonban Andronicusnak hívják; ugyanis születésekor apja, Michael Paleologos "magának szerezte meg" a konstantinápolyi császárságot.²⁶

Trákia mellett Görögországnak ez a része magába foglal még hét provinciát. Az első Makedónia²⁷, amelyet Makedón királyról neveznek így. Ezt a provinciát keletről Konstantinápoly, délről Achaia, nyugatról Thessaloniké határolja, északról a ruthének veszik körül. Itt található az Olimposz hegy. Szerzőnk leírja, ez olyan magasra emelkedik, hogy a csúcsát nem látni a felhőktől. Bővelkedik arany és ezüst telérekben. Van ebben a provinciában egy nagyon szép mező is, három napi járóföld hosszú, és három napi járóföld széles, teljesen sík. Két hajózható folyó öntözi.

A második provincia Thessalia, amelyet Thesalo²⁸ királyról neveznek így. Ez a vidék nagyon tágas és nagyon gazdag, és a "mai napig" megtartotta magának a királyság címet, ugyanis még "most" is Thessalonikéi királyságnak nevezik. Itt van az a híres város, amelyet Thessalonikának hívnak, s melyről a vidék is kapta a nevét. Ennek a városnak igen nagy kiterjedésű tengeri kikötője van. Itt van az egykor "Apolinusznak" szentelt Parnasszus²⁹ hegy is. "Jelenleg" ezt a hegyet Sfeptagoriának³⁰ nevezik, ami - szerzőnk szerint - annyit jelent, mint szent hegy,

mert itt van a görög remeteszerzetesek sokasága, akiket calogerinek³¹ neveznek. Ez a vidék volt a híres hősnék, Achillesnek a hazája is. Ezt a provinciát keleti részről Makedónia, délről Achaja, nyugatról Rácország és Szerbia, északról Bulgária határolja. Területét négy nagy, hajózható folyó öntözi. Ebben a provinciában szelídítettek először lovakat, és itt vertek először aranydénárokat. Thessalia nagy részét "Rácország", pontosabban Szerbia királya³² birtokolja, mivel feleségül vette a "mostani" császár leányát és hozományul kapta vele a területet. Szerzőnk ezek után megjegyzi, hogy Makedónia, Achaja és Thessalonika között van egy bizonyos igen nagy és hatalmas nép, akiket blaziknak neveznek, és egykor a "rómaiak pásztorai" voltak³³. Ezek hajdan Magyarországon éltek, mert ott voltak "a rómaiak legelői". A magyarok azonban elűzték őket, így erre a területre menekültek. Itt bővében vannak a sajtoknak, tejféleségeknek, húsoknak. A "közel múltban" ezeknek a blachoknak a földjét - amely nagy és gazdag - Károly úr hadserege csaknem teljesen elfoglalta, és ezért a thessaloniki királyságra tört. Szárazföldi és tengeri harci csélekményekkel megvívta az említett Thessakonika városát a körüllevő vidékkel együtt.

A harmadik provincia Achaja, melyet Acheus³⁴ királyról neveztek el. Ezt a provinciát - amellet a nyúlványa mellett, amely Makedóniával összekapcsolja - minden oldalról tenger veszi körül, tehát csaknem sziget.

E terület csúcsánál található Korinthosz, amelyet szépsége és nemessége miatt - amelyet egykor birtokolt - "Görögország ékességének" nevezték. Korinthosz lakóihoz küldte Pál apostol a "Levél a korinthosziakhoz" - című epistoláját. Városai közül olyan híres településeket említ, mint Patras. Itt feszítették keresztre hajdan Szent Andrást, és itt nyugszik "elrejtve" a teste. További városai: Clarentia, Andravilla és még "sok más" település, amelyre nem tér ki az író. Egy nagy, hajózható folyó öntözi, amelyet Krimantosznak neveznek. Ez a folyó görgeti ágyában az albesseu³⁵ nevű "követ", és bármekkora is a hőség, sohasem szárad ki. Ezen a területen születnek a "legfehérebb" rigók is. Népiesen ezt a provinciát Moreának nevezik, latinul pedig Achaj-fjedelemségnek. Egy részét elfoglalta "a herceg", a szicíliai király fia³⁶, de a többi részeit is, majdnem egészen megszállva tartják a gallok és a latinok.

A negyedik provincia Eládia, amelyet Eladius királyról neveztek el így, "most" azonban athéni hercegségnek hívják. Itt található a következő városok: Athén, Théba, Pelophonészosz, és a filozófusok egykori faluja³⁷. Az egész tartomány Makedónia és Achaja között helyezkedik el, Konstantinápoly felé. Területét a gallok és a latinok birtokolják a tárgyalt időszakban.

Az ötödik tartomány Lacedemónia. Itt van a Nigropontus.³⁸ Ezt a területet a gallok és a lombardok uralják, és ők is lakják nagyrészt e vidéket. Szerzőnk elmondja,

hogy a tartomány ugyan kicsi, de gyönyörű és igen sok sziget található ott.

A hatodik tartomány Epirus. Nevét Achillész Pirus nevű fiáról kapta. "Most" a "despota" földjének nevezik. Igen nagy kiterjedésű terület, sok várat és várost találhatni rajta, így többek között: Neupotaszt³⁹, Grideit⁴⁰ Belgrádot⁴¹, és Sivaricumot⁴². A tartomány egy részét az achaj herceg, Szicilia királyának fia megszállta. Jogcímet a foglalásra az szolgáltatott, hogy feleségül vette a "despota" leányát.⁴³ De a "herceg" feleségének testvére - aki "most" a konstantinápolyi császár leányát vette feleségül⁴⁴ - megtámadta őt igen nagy hadsereggel.

A hetedik tartomány Kréta, amelyet Kréta királyról neveznek így. Egykor Centopolisznak hívták, mert száz "nemes" város volt benne. Ezeket lerombolták, s amelyek megmaradtak, sincsenek olyan erőben, mint régen. Ez a sziget "most" a velenceiek birtokában van. Nevezetes még Kréta arról is, hogy "itt készítették először nyílakat és evezőket, először itt foglalták írásba a jogokat: itt állítottak ki először lovascsapatokat, s itt művelték először a zene tudományát". Nincsenek itt szarvasok, farkasok, rókák, kígyók és más egyéb ártalmas vadállatok. S ezek az állatok - ha idehozzák őket - azonnal elpusztulnak.

Kréta mellett más szigetek is vannak, amelyek Ciprustól a Fekete-tengerig és az Adriai-tengerig elszórtan helyezkednek el, és a görög császár tulajdonában

kellene lenniök. Ezeket a szigeteket együttesen Kük-ládoknak nevezik, "mert körülveszik Görögországot". Közülük tizenkettő jelentősebb.

Az első Rodus szigete, amelyen volt egy hetven könyök magas érckolosszus. Rodus városában élt Ptolemaiosz csillagász. A szigetet és a várost csak a "minap" foglalták el a keresztesek, nagy pusztítással. Innen származott a kiváló Minodimusz, Arisztotelész tanítványa.

A második sziget Délosz. Neve görögül annyit jelent, mint "megjelenés". Ugyanis elsőként tűnik föl az arra hajózók szemei előtt a szigetek közül. Orthygiának is nevezik, mert igen sok szomorújátékot adtak elő színházaiban. A görögök ugyanis a szomorújátékot orthygiának nevezik, s erről kapta ragadványnevét.

A harmadik sziget Tenedosz, itt vonták össze hajóikat a perzsák a görögök ellen.

A negyedik sziget Michilene, amelyen fontos átmenő kikötő van azok számára, akik Szíriából és Ciprusból hajóznak Itáliába és viszont. Erről írják az Apostolok cselekedeteiben Pálra vonatkoztatva: "nagynehezen érkeztünk meg a kikötőbe a Bitalassum miatt, azaz a kedvező part-hoz a tengeren".

Az ötödik Ytharia, melynek nincs jelentős kikötője.

A hatodik Melosz, amely szerfelett kerek.

A hetedik Parion. Itt találhatók a legfehérebb márványkövek és az ugynevezett szardeszi kövek.

A nyolcadik sziget Zyon.

A kilencedik Számosz, ahonnan származott Sybilla és az a Pythagorasz, akitől "a filozófia a nevét nyerte".

A tizedik Abydosz, amely a Márvány-tenger és a Helleszpontosz közelében van. Ennél csináltatott Xerxész egy hajóhidat, hogy innen átmenjen Görögországba.

A tizenegyedik sziget Choosz, amelyről azt tartják, hogy itt született Hippokratész, az orvos. Itt virágzott először a gyapjúfeldolgozás, a nők - állítólag - itt cicomázták fel először magukat ékességekkel.

A tizenkettedik sziget Chephalania. Ez Achaia és a despota földje közelében található, mivel a despota újabban az achaj principatusra is kiterjesztette a hatalmát.

Görögországnak a nyolcadik tartománya Dalmácia. Delmi városáról kapta a nevét, amelyet később Salonának neveztek el, s amelyet a - népvándorlás korában - leromboltak. Dalmácia egykor megszállva tartotta Rácországot, Szerbiát, Horvátországot és egészen Ystriáig, a velenceiektől három napi járóföldre terjeszkedett. Valamikor ezt Görögország első provinciájaként tartották számon, de a "császárság hanyatlásával egy részét a velenceiek, más részét a magyarok foglalták el". A provincia körüli területre pedig letelepedtek a szlávok és a magyarok, s így szeparálódva már nem is

szembeötlő, hogy ez elvileg a konstantinápolyi császársághoz tartozott.

Szerzőnk elismeréssel szól a császárságról, mivel rengeteg a városa, vára, erődítménye. Ám kételkedve jegyzi meg: mindezt ő nem tartja valószínűnek, bár azt el kell hinni, hogy hajdan tényleg ilyen sok vára és városa volt. Trákia szerfelett bővelkedik aranyban, ezüstben, selyemben, kenyérben, borban, húsféleségekben és mindenféle élelemben.

Kitér a mű a görög udvar szokásaira is. Megtudhatjuk, hogy a császári család tagjai, a nemesek és előkelők mindig selyemben, aranyozott szövetben járnak, vagy a legnemesebb prémekkel felékesített skarlátszínű ruhákat hordanak.

Ezek a ruhák általában hosszúak és hátul redőzöttek, újjuk bő, akárcsak a "dalmatika". A dalmatika egy bizonyos ruhafajta, melyet Dalmáciáról neveznek így. Dalmácia ugyanis egyesek szerint Görögország nyolcadik, mások szerint első tartománya, mivel Görögországnak ezen a részén kiváltképp ilyen ruhákat hordanak. Nemcsak nagyszerű ruhában járnak az előkelők, hanem különböző szokásaiknak is hódolnak. A pompakedvelő császár mindig hatalmas - 2, 3 ezres - fegyveres kísérettel lovagol ki. Ebédjét, vacsoráját általában a palota legelőkelőbb termében költi el, s csak ritkán étkezik a szobájában. Az étkezések is külön etikett szerint zajlanak le. Csak egyetlen asztalt tálalnak kizárólag a császár számára.

Minden előkelő és követ köteles megjelenni a vacsorán, és állva maradni mindaddig, míg a császár eszik. Lévéen azonban az uralkodó bőkezű, minden új fogásba belekóstól csupán, aztán ezekkel megajándékozza híveit, ezen étkeket a megajándékozottak szolgái uraik szállására viszik, s azok csak ott fogyaszthatják el a "császári asztal" adományát. A has örömei, a lakomázás gyönyörei mellett a császár másra is gondol: egyéb adományokkal is bőségesen ellátja híveit. "Ezért az, aki öt lóval járt, fölveszi az adományt 25 lóért és 35 emberért, és emiatt gyakran megesik, hogy a szegény követeket előráncigálják amint az idő engedi, hogy a gazdagok ezt keresztül vigyék"!

Ha látogatók, vendégek érkeznek az udvarba, a császár bőségesen megajándékozta őket pénzzel és selyemszövetekkel, tehát elméletileg figyelmet fordít más országok követeire. S bár a fentiekből az a látszat, hogy a császár igen nagy dicsőőségnek örvend, azonban éppen a fent elmondottak miatt a hatalom tekintetében mégis igen gyöngye - jelenti ki írónk. Mivel a görögök elnőiesedtek, egyetlen ember sem alkalmas közülük fegyverforgatásra. Mindazonáltal fondorlatosak és fortélyosak, nagy óvatossággal kell közeledni feléjük, mert még egy győzelmet is képesek - álnokságukkal - a visszájára fordítani.

Valamennyi görög "hítségő szakadár", és az az ország melegágya a Rácországbán, Szerbiában, Bulgáriában,

Rutheniában, Georgiában és valamennyi keleti nép körében fellépő szakadárságnak. A fenti népek mind Krisztus nevét hívják segítségül, kivéve a ciprusiakat és az örményeket/?/, akik között szintén sok a szakadár. Valamennyi említett /szakadár hitű/ ország "lelkipásztora" a konstantinápolyi pátriarcha, úgy mint a katolikusok körében a pápa, jóllehet, nem akkora önállósággal.

Mindezek után szerzőnk egyértelműen kifejezésre juttatja a célt, melyet műve megírásával szolgálni kíván. Tudniillik, hogy Károly úr keljen át Itáliából "Krisztustól vezérelve" és akkor egy éven belül elfoglalhatja a görög császárságot és meghódíthatja a szóban forgó szakadár népeket. Erre "most" a legalkalmasabb az idő - scriptorunk meggyőződése szerint - mert: egyrészt a görög császár - mint az előzőekből is megtudhattuk - elnőiesedett, "semmitérő" ember, teljesen járatlan a fegyveres tudományban, akárcsak egész népe; másrészt az utóbbi időben a törökök igen meggyengítették hatalmát. Így tehát Károly "úr" előtt teljesen szabad az út a "Keleti Frank" Birodalom megvalósítására.

ALBÁNIA

Szerzőnk az ország földrajzi helyzetét következőképpen határozza meg: Albánia déli szomszédja Görögország, illetve a despota földje /Epirosz/, északról pedig Rácország határolja. Közbevetőlegesen megjegyzi, hogy ezen

kívül van egy másik Albánia is Ázsiában, India körül.

Az ország méreteiről pontosleírást nem ad, azt mondja, hogy széles és tágas vidék. Két nagy provinciája van: Tomor és Klisura. Továbbá van még két provincia az ország mellett, illetve tartományok: Kumania, Stephanaphana, Polati, Dimbra. Négy nagy folyó öntözi az ország földjét, mégpedig: az Assen, a Matja, a Skumbi és az Apsos. Valamennyi azonosítható a mai albániai folyókkal, így: Matja = Mati, Arzen = Erzeni, Apsos = Semani, Skumbi = Shkumbihi. A domborzati viszonyokról semmit sem közöl. Ir azonban az állatvilágról: szerinte Albániában a kutyák olyan vadak, hogy megölik az oroszlánokat. Idézi is Plinius egyik elbeszélését, mely szerint az albánok Nagy Sándornak küldtek ajándékba egy kutyát, s ez a cirkuszban oroszlán, elefánt és bika fölött győzedelmeskedett. Húsokban, sajtféleségekben, tejben bővelkedik az ország, de kenyérből és borból kevés van. Ásványkincsekről az író nem tesz említést.

Albánia városai közül név szerint egyet említ, Durazzót, amely "most" a latinok /dalmátok/ uralma alatt áll. Más városok, várak, mezővárosok erősségek és falvak - szerinte - az országban nincsenek.

Lakóiról megtudjuk, hogy a pupillájuk szintelen és kékesszürke. Mindez - szerzőnk szerint - azért van, hogy éjjel jobban lássanak, mivel igen nagy tolvajok, és főleg éjszaka járnak lopni. Egyébként nagyon harci-

asak, kiválóan bánnak a lándzsával és az íjjal. Jelen-
tős részük nomád életmódot folytat. Állandóan vándorol-
nak, sátrakban laknak. Nemzetségi szervezetben élnek.
Kumania, Stephanaphana, Polati és Dimbra lakói az al-
bánok szolgálatában állnak. Művelik földjeiket és sző-
lőiket, ellátják őket a szükséges dolgokkal és adót fi-
zetnek nekik. Ezek nem vándorolnak úgy, mint az albá-
nok, hanem állandó telkeik vannak. A szöveteket és más
szükséges árukat Durazzóból szerzik be.

Vallási hovatartozásukat illetően megtudhatjuk az
albánokról, hogy nem teljesen katolikusok, de nem is
teljesen szakadárok. Nyelvük jellegzetesen egyéni, kü-
lönbözik a latinokétól, a görögökétől és a szlávoktól,
ezért más népekkel semmiben nem tudnak szót érteni.

A tudós scriptor megadja az ország nevének etimo-
lógiáját: albanus = fehér; azért hívják így e területet,
mert lakói fehér hajjal születnek.

Albánia - szerzőnk felfogása szerint - jogilag a
konstantinápolyi császársághoz tartozik, s a mű kelet-
kezése idején épp nincs uralkodója, hanem az egész te-
rületet Durazzóval együtt a tarentói herceg⁴⁵, Szicília
királyának fia tartja uralma alatt. Igen sok nemes van
ebben az országban, akik felosztották egymás között a
földet, ezek senkinek sincsenek alávetve. A fent említ-
tett herceget az albánok a galliaiak iránt táplált sze-
retetből, önként és szabadon fogadták el uralkodójukká.

Összegzésként elmondhatjuk: Magyarországhoz vagy Görögországhoz viszonyítva Albániáról igen keveset mond, /történelméről szinte semmit/. Ugyanakkor Albániát stratégiailag fontos területnek tekinti: leírja, hogy Brindiziből illetve Apuliából egy éjszaka leforgása alatt át lehet kelni Durazzóba, onnan pedig Albánián keresztül könnyűszerrel juthat Görögországba és Konstantinápolyba. Az út teljesen veszélytelen, jól kiépített római hadiút, amelyet Caesar, Augustus idején építtettek. Nem jelent veszélyt egy esetleges katolikus inváziós sereg számára az sem, hogy az albánok nem tisztán katolikusok, ugyanis ha lenne valaki - szerzőnk szerint -, aki prédikálna nekik, könnyen teljesen katolikussá válnának. Albánia tehát - a leíró sugallmazása szerint - nagyszerű fel- és átvonulási terület lehet egy Bizánc ellen induló hadsereg számára.

RÁCORSZÁG

Forrásunk alapján az ország földrajzi helyzetét a következő képpen határozhatjuk meg: a Konstantinápolyi Császárság nyugati részéhez, Albániának a déli részéhez kapcsolódik.

A területet két nagy részre osztja fel: Rácföldre, és Szerbiára. Az első nagy rész magába foglalja a következő kisebb tartományokat: Kelmia⁴⁶, Diokleia⁴⁷ és a tengerparti tartomány⁴⁸. Diokleia tartományt azért hívják így, mert onnan származott Diocletianus császár. A tengerparti vidék pedig arról kapta a nevét, hogy városai és várai vagy egé-

szen a "tenger fölött", vagy annak közvetlen közelében helyezkednek el. Rácföld és a benne foglalt tartományok közvetlenül a Konstantinápolyi Császárság mellett fekszenek.

Szerbia részei: Bosznia, Macsó és Márka⁴⁹. Mindezek a területek Magyarországgal szomszédosak.

Rácföld legnagyobb hajózható folyója a Drina, amely halakban bővelkedik. Ezt a területet öntözi még a Rasia⁵⁰ nevű folyó, valamint található itt egy negyven mérföld széles tó⁵¹ is, amely szintén halban gazdag. Szerbia területét a Narenta⁵² és a Bisztrice⁵³ öntözi.

A domborzati viszonyok tárgyalásánál szerzőnk elmondja, hogy az ország földje néhol hegyes és szerfelett megerősített /terra fortis/, de általában sík és kevés dombja van. Szerbia jellegzetes állatai a kis termetű lovak, mint a roncinok⁵⁴, de fürgék a futásban.

Bővelkedik az ország kenyérben, húsokban, tejfélésekben és - különösen Rácföld - halakban. A bornak - legalábbis Szerbiában - híjával vannak, ezért általában sört és tejet isznak. A király és a bárók azonban bőséggel vedelik a bort, amit a tengerparti vidékről hozatnak.

Ásványkincsek közül az ezüst, az ólom és a vas bőségéről ír. Rácföld királya például a saját országában és a tengerparti vidékeken hét ezüstbányát működtet.

Az ország városairól, településeiről a következőket tudhatjuk meg: Rácföldön - amely gazdag és gyö-

nyörű vidék - van egy metropolitai székhely, Antibari, amely a tengerparttól egy rövid mérföld távolságra fekszik. Ezt azért nevezik így, mert Barival szemben helyezkedik el. Irónk elmondja, hogy Bari városában fekszik elrejtve Szent Miklós teste, és onnan a tengeren egyetlen éjszaka át lehet kelni Antibariba. Van még hat város a tengerparti vidéken, de ezeken kívül az egész országban nincs más város. Viszont sok a vára és erőssége és nagy falvai vannak, amelyekben háromszáz, négyszáz ház is található. Ezeket fából és deszkából építik, mindenféle kerítés nélkül.

Az ország lakói nyúlánkak és szép természetűek, úgy a férfiak mint a nők. A férfiak azonban a fegyverforgatásban "semmitérők", mert egy fegyverben próbált vitéz ötvenet is szétzavarhat közülük. Szerzőnk jó véleményt csak a tengerparti vidék lakóiról alkot, akikről elmondja, hogy egészében katolikusok és állítólag latinok, azaz mai terminológia szerint dalmátok. A többi országrész népessége a királlyal együtt hitetlen szakadár és szerfelett üldözik a fent említett katolikusokat. A latinok egyházait lerombolják, rátörnek a prelátusokra és elfogják őket. Válogatás nélkül cselekszik a leggonoszabb dolgokat is a katolikusokkal szemben, ezért az egyházak elszegényedtek. S nem elég az, hogy vannak szakadárok, ráadásul vannak még igen gonosz eretnekek⁵⁵ is, megfertőzve azoktól az eretnekektől, akik ide menekültek az inkvizíció elől.

Scriptorunk megadja az egyes országrészek nevének etimológiáját is, Rácföldet a Rasia⁵⁶ folyóról nevezték el, amely ezt a területet öntözi. Szerbia népei állapotáról kapta nevét, mivel "majdnem valamennyien" szolgálállapotúak⁵⁷.

Rácorországban mindig egy király uralkodott, de "most" kettő van. Az egyik - és ez a nagyobb hatalmú - Rácföld királya, Uros⁵⁸. Egyébként ezzel a névvel illetik Rácföld összes eddigi királyát. A másik királyt Istvánnak⁵⁹ hívják, aki Szerbiában - amely Magyarország határánál fekszik - uralkodik. Ez a két király édestestvér⁶⁰; az elsőszülött István, aki atyja halála után két esztendőn keresztül az egész országban uralkodott. De egy szerencsétlen baleset folytán lezuhant lováról, és lábszárát rútot "összetörte". Mivel István ekkor gyermektelen volt, és "felismerte a halálos veszedelmet", ami reá leselkedett, azaz úgy tűnt, hogy megmenteni nem tudják, átadta az országlást öccsének, akit akkor Mekolimusznak⁶¹ hívtak, most pedig Urosnak mondanak. A szerző a hatalom átvételéről többféle szóbeszédet ismer: egyesek azt állítják - írja -, hogy István lemondott a királyságról Uros javára, mások viszont azt tartják, nem mondott le, hanem azon feltétel alatt adta át az országot, hogy ha életben maradna, visszaveszi azt, ha nem, úgy birtokolja az egészet Uros. Ám Uros az ország birtokába jutva sohasem adta vissza azt testvérének, és megtartotta magának immár huszonhat éve, noha amaz felépült betegségéből. Emiatt háborúság és megha-

sonlás támadt a testvérek között és tart "egészen a mai napig". Nem kétséges, hogy a Névtelen kinek a pártján áll, ugyanis szerinte István király igazságos, jó ember az ő szertartásrendjük szerint mindenkinél inkább szentéletűnek számít. A katolikusokat szereti és felkarolja. Felesége Magyarország királyának leánya, Szicilia-királynőjének nőtestvére⁶², aki bájos fiú - és leánygyermekkel örvendeztette meg őt". Más felesége Istvánnak sohasem volt.

Ezzel ellentétben Uros - aki az ország nagyobb, Görögország felé eső részét birtokolja, fortélyos és hazug ember. Semmiféle esküt és egyezményt - "akár Isten szent evangéliumára, akár Krisztus testére, akár a szentek erekeire esküdjék is" - nem tart meg. "Asszonyok sokaságát birtokolja egyszerre szexaktusra", akik közül most a konstantinápolyi császár leánya⁶³ a felesége. Ezzel a hölgyvel nagy földet nyert hozományként Görögországban, Tesszalóniké körül. Neki egyetlen fia sincsen, "de van egy fattya"⁶⁴ az egyik ágyasától és van továbbá egy leánya Magyarország királyának leányától⁶⁵, aki házasságuk előtt fogadalmas apácaként harmincnégy éven át monostorban élt. Erről a hölgyről Magyarország leírásánál is olvashatunk: ott rögtön kiderül, hogy nem eléggé következetes, mert azt írja, hogy e nő 32 éven át apácáskodott. Uros király a "fattyának" két feleséget⁶⁶, a leányának pedig két férjet⁶⁷ adott. A katolikusokat szerfelett üldözi, és gyűlölettel viseltetik irántuk. Azonban "Károly urtól" való félelmében igyek-

szik jelét adni a római egyház iránti hódolatának. Tetszi pedig mindezt azért, hogy a római egyház tartsa távol az említett Károlyt, és ugyanezen okból régóta keresi Károly barátságát is. Forrásunk írója szerint mindez csak ürügy, és Uros nem fog semmit teljesíteni az ígéretekéből, hacsak nem kényszeríti rá az ellenfelei erejétől való rettegés. Uros két okból fél "Károly úrtól": az egyik, hogy a tengerparti vidéken /Bari, Antibari!/ Károly egész hadseregével könnyűszerrel átkelhet Rácföldre, s ha akarja, elfoglalhatja ezt az egész földet és az említett ezüstitűnyakat. Tehetné ezt azért is, mert a tengerparti vidék lakói katolikusok és latinok. /dalmátok_/ és készségesen támogatnák őt. Uros ezzel a földdel országának nagyobb felét veszítené el. A másik ok, hogy Rácország Görögországgal közvetlen kapcsolatban van, és nincs távol Tessalonikétől, amelyre Valois Károly szemet vetett. Uros - látva, hogy mind az ő nagy országa, mind a császártól hozományként nyert földje veszélyben van, továbbá, hogy Károly úr seregének ő maga nem képes ellenállni - békét kér és megegyezésre törekszik, ugyanakkor azonban ahol csak cselekvésre képes, teljes ellenállást tanúsít, és ezt "jelen pillanatig"- Rácország föltételeiből kifolyólag - folytatni is tudja.

Összehasonlítva Rácország leírását a többi országgal, azonnal szemünkbe ötlük, hogy Magyarországhoz hasonló részletességgel írja le a Névtelen. Élelemben, kincsekben itt sincs hiány. A tengerparti vidékre, Antibariba egy éjszaka alatt át lehet kelni Itáliából, s ezen

a vidéken a lakosság segítené Károly urat. Igaz, itt szembetalálná magát Urossal, de Szerbia királyának és Magyarország királyának segítségével könnyen harapófogóba lehet szorítani őt. Hisz Szerbia királya rokoni kapcsolatban áll a magyar királlyal, területeik közvetlenül szomszédosak. Szerbia mindenben felkészült egy hadsereg ellátására. Mindemellet István király jó és igaz ember, támogatja a katolikusokat, bár ő maga nem az. Tehát "Károly úr", a magyar és a szerb uralkodó segítségével könnyűszerrel legyőzheti Urost és miután ezt az akadályt elhárította, Rácországból kiindulva folytathatná tervei megvalósítását, azaz Görögország elfoglalását és később innen kiindulva a Szentföld visszaszerzését.

BULGÁRIA ÉS RUTHENIA

Szerzőnk Bulgária földrajzi helyzetét a következőképpen határozza meg: az ország Rutheniával együtt, északról Görögországot veszi körül.

Területét tíz hajózható folyó öntözi, amelyek arannyal kevert homokot hordanak. Ezt a cár /imperator/ parancsára - folyamatosan mossák, kivonva belőle az aranyat. Az ország közepén folyik keresztül a Duna, melyet a beletorkolló vizek sokasága táplál. Ezekből a Duna szélessége néhol 14 mérföldnyire duzzad.

A domborzati viszonyok tárgyalásánál az író elmondja, hogy területét igen magas hegyek és igen sík földek tagolják. Egyébként földje nagy kiterjedésű és gyönyörűséges,

elbájoló erdők és ligetek borítják. Vadállatok közül az egyszarvú, a tigris és a hód nevével találkozunk.

Bőségesen van itt kenyér, hús, hal. Ásványkincsei közül az arany és ezüst bőségéről ír. Aranyhoz a már fentiekben leírt módon jutnak, az ezüstöt pedig a bányák mélye rejti. Mindezekon kívül sokféle árucikk, valamint viasz és selyem is nagy mennyiségben található itt.

. Bulgária városai közül csak Vidint említi, amely hatalmas, és az ország székhelye.

A lakosságról megtudhatjuk: általában nem harciasak, a fegyverforgatásban járatlanok. Vallásukat tekintve szakadárok, félhitűek. Szlavón/!/ nyelven beszélnek.

Bulgária császárság, pontosabban cárság. Valamennyi cárját /imperatores/ Sismaninak nevezik. Szerzőnk szerint a cárság egykor a Konstantinápolyi Császárság része volt, és "most" is így kellene hogy legyen, ha lenne egy erős császár⁶⁸. A bizánciak után Magyarország királya, András⁶⁹ foglalta el Bulgáriát, mely azután hosszú időn keresztül a magyar királyok birtokában volt. A magyar uralom a tatárjárással szűnt meg, mikor is a cárság Magyarországgal együtt a tatárok birtokába került. Bulgária még "most" is a tatárok adófizetője.

Tudós scriptorunk ezek után Ruthenia leírására tér rá, rendkívül vázlatosan. Ruthenia Görögországtól északra, Bulgária fölött helyezkedik el. Szerfelett nagy területű ország, feltételei, adottságai Bulgáriáéhoz ha-

sonlóak. Területét is ugyanazon folyók öntözik. Lakói szakadárok, félhitűek és a szlavón/!/ nyelvet beszélik. Ruthenia élén császár helyett a férfiak leghatalmasabb vezére áll, Leo⁷⁰ herceg. Az ő leányát vette "most" feleségül Magyarország királva, Károly⁷¹. Ruthenia is - akárcsak Bulgária - egykor a Konstantinápolyi Császárság uralma alatt állt, majd Magyarország birtokolta. "Jelenleg" a tatárok adófizetője.

Forrásunk szerzője ezután összegzésként világosan megfogalmazza - érvekkel alátámasztva - azt a célt, amelyet műve megírásával szolgálni akar. Megállapítja, hogy Bulgária, és Ruthenia népei szakadárok és félhitűek, nyelvük ugyanaz. Károly úr pedig Magyarország királyával szövetségben könnyűszerrel elfoglalhatná azokat a gazdag és gyönyörű országokat, amelyeket a barbár és szakadár népek tartanak jogtalanul birtokukban. A "könnyűszerrel elfoglalhatná és alávethetné" kapcsolat a két mondatban ötször fordul elő. Írónk érvei a következők. Károly úr nem birtokolja teljes egészében a már említett görög császárságot. Ő Szent Lajos unokatestvére, Szicília királyának apja⁷². Magyarország királyához is erős kapcsolat köti, hiszen fiának felesége magyar királylány és leánya a magyar király fiához ment feleségül⁷³. Magyarország azért lenne "most" jó szövetséges, mert királysága végre "békességre" jutott⁷⁴. Befejezésül még egyszer kifejezi ama véleményét, hogy miután Magyarország királva és Károly úr szövetséget kötöttek, "de fa-

cili haberent", azaz könnyűszerrel birtokba vehetné a már említett országokat és népeket.

MAGYARORSZÁG

Ha leírása alapján próbáljuk rekonstruálni a XIV. századi Kelet-Európa térképét, akkor mai ismereteinktől némileg eltérő felfogással találkozunk. Ugyanis szerzőnk szerint Magyarország szomszédai Keletről Rácország, Bulgária és Ruthenia, délről az Adriai-tenger, nyugatról Németország és Csehország, északról pedig Lengyelország és a tatárok. A laikus szemlélő számára is rögtön feltűnhet, hogy a térkép 45 fokkal kelet felé hajlik el, és ebben az esetben a Duna Nyugat-Kelet irányú folyó.

Az ország méreteit illetően megtudjuk, hogy Magyarország a nagyobb területűek közé tartozik, szélessége és hossza 40-40 napi járóföld. A távolságok jelölésére a mű több helyen is használja ezt a mértéket⁷⁵. Magyarországot két nagy részre osztja föl: az erdőelvi és a dunai részre. Megadja az erdőelvi rész etimológiáját. Azért hívják így, mert közte és a dunai rész között négy napi járóföldre erdők vannak. Ezután kisebb egységekre tagol. Tartományokról és hercegségekről ír, mégpedig: Pozsony, Szepes, Cungolipso, Ung, Mgramaros, Szilágy vármegyéket, azaz provinciákat sorolja föl. Ezután az erdélyi rész, a székelyek, a sicurriták, a szörényiek, a szirmiumiak, macsóiak, soproniak, Horvátország és Dalmácia következ-

nek. Ha figyelmesen megvizsgáljuk a térképet, láthatjuk: Horvátországon és Dalmácián kívül a bányavidékeket ismeri jól, illetve az országból kivezető fő közlekedési utak mentén fekvő megyéket. Az ország középső része fehér folt számára. Az ország legnagyobb folyója a Duna, amely a Pars Danubialis közepén folyik, kelet felé.

Művéből megtudhatjuk például, hogy a folyó a Vaskapunál olyan robajjal töri át a hegyeket, hogy zaja háromnapi járóföldre is elhallatszik. Keresztülfolyik a Konstantinápolyi Császárság területén is, ahol szélessége többhelyütt eléri a 14 mérföldet is, és hét ágra szakadva ömlik a Fekete-tengerbe: minden egyes ág szélessége meghaladja a három mérföldet. Magyarországon a Dunába a következő folyók ömlenek: Dráva, Száva, Tisza, Kulpa, Rába, Hernád, Bega, Laborc és a Latorca. Meg kell jegyeznünk, hogy a leírása elnagyolt, ugyanis az köztudott, hogy a Hernád, a Bega és a Latorca a Tiszába, a Kulpa pedig a Szávába ömlik. Az erdélyi részt is hatalmas folyók öntözik, mégpedig: a Visó, a Tarac, a Talabor, a Tisza, a Lapincs, a Szamos, az Aranyos, a Maros, a Bistrice, a Szeret és a Prut. A folyók közül valamennyi hajózható, igen gazdag halakban, sőt az erdélyi részen található folyók aranyat is hordanak, amit azok a hercegek és nemesek termeltetnek ki, akik a folyók mellékén laknak,

A domborzati viszonyok tárgyalásánál szerzőnk elmondja, hogy az ország nagyobb része sík terület, de vannak dombjai és hegységei is. Földje legeltetésre al-

kalmas: dús fűvű rétek biztosítják a takarmányt az állatok számára. Bővelkedik kenyérben, borban és a legkülönfélébb húsokban. Különösen dúskál az ország halakban, hisz - ahogy szerzőnk leírja - még Norvégiában - ahol az emberek kenyér helyett is inkább halat esznek - sincs annyi hal, mint itt.

A leggyakrabban előforduló halfajták: viza, kecsege, csuka, harcsa. Feltehető, hogy ezek közül néhányat meg is kóstolt a szerző, hiszen azt írja, hogy a viza húsa a legízletesebb. A magyarok sóból sem szenvednek hiányt, mert az erdőelvi részen egész sóhegyek vannak, amelyekből úgy bányásszák a sót, mint másutt a követ. Élénk a sókereskedelem a környező országokkal is.

Magyarország városai közül Budát, Esztergomot, Győrt, Zágrábot, Veszprémet, Pécset, Gyulafehérvárt, Nagyszombatot, Pozsonyt és Baját írja le. Megtudjuk, hogy ezek közül Buda az ország székhelye és a legnagyobb város Esztergom érseki központ, Győr, Zágráb, Veszprém, Pécs, Gyulafehérvár, püspöki székhelyek. Ismer még öt várost a tenger melléken és említi a kalocsai és a spalatói érsekséget is. Kijelenti, hogy a felsoroltakon kívül Magyarországon kívül több város nincsen. Beszél még várakról és azt állítja a falvakról, hogy megszámlálhatatlan tömegben fordulnak elő, az ország nagy méretei miatt mégis pusztaságnak tűnik. Meg kell jegyeznünk, hogy a városok és egyházmegyéik ismertetésénél az ország középső része ismételten fehér folt marad. Szer-

zónk nem ismeri pl. az egri, váradi, csanádi és nyitrai püspökségeket, ezért feltűnő, hogy a margit-szigeti kolostorról részletes ismeretei vannak.

Az ország lakóiról megtudhatjuk, hogy alacsonyak és feketék. Magatartásuk általában rideg és módfelett harciasak. Különösen az íjászatban jeleskednek, de bármilyen más fegyverhez is jól értenek. Apró, de erős és mozgékony lovakon járnak. A katolikus egyház hűségesei. Láthatjuk, eleinkről szerzőnk többnyire jó véleményekkel van - bár néhány hibát sem leplez -, ám de nem teszi ezt a művében szereplő minden néppel. A görögökről például azt írja, hogy elnőiesedtek, és közülük senki sem alkalmas a fegyverforgatásra. Bulgária lakóiról azt állítja, hogy nem harciasak és nem értenek a fegyverekhez. Ha figyelembe vesszük az író hovatarozását, egyszerűen érthetővé válik a fenti népek iránti ellenszenv, sőt messzebbmenő következtetésekre is juthatunk. Azt azonban mindenképpen leszögezhetjük, hogy Magyarország lakói iránt rokonszenvvel viseltetik, talán nem is véletlenül.

Az ország nevérol szólva elmondja; Magyarországot egykor nem így nevezték, hanem Moesiának és Pannóniának. Megadja a két elnevezés eredetét is: Moesiát avagy Messiát - szerinte - a mindig bőséges aratásokról nevezték el. Pannónia nevét a pánis = kenyér szóból vezeti le, mondván, hogy ez a terület bővelkedik kenyérben, ami következik is a bőséges aratásból. Állítását kiegészíti azzal a megjegyzéssel is, hogy Szent Márton Sabáriában,

a pannonok városában született, amely helység Magyarország területén volt.

Magyarország őslakóinak a pannonokat tartja, akik - szerinte - a rómaiak pásztorai voltak. Ez a megnevezés előfordul a mű más helyén is, és kísértetiesen hasonlít Anonymus "pastores Romanorum" kifejezéséhez⁷⁶. Ezen őslakók fölött tíz király uralkodott. Honfoglalásunk időpontját akkorra teszi, amikor a Nyugatrómai Birodalom elbukott. Azaz, a honfoglaló magyarokat a hunokkal azonosítja, akik szkitiai őshazájukból jöttek e területekre. Attilát a hét vezér leghatalmasabbikának tartja, akit a magyarok királyukká választanak.

Tud egy bizonyos sorsdöntő ütközetről, amelyet a honfoglaló magyarok és a már fentebb említett tíz király vívott egymással a Szikambria⁷⁷ és Székesfehérvár közötti hatalmas mezőségen, s amelynek emlékét egy márvány emlékoszlop őrzi.

Leírja, hogy az országot a "hungari"-ról nevezik Ungáriának, azaz Magyarországnak. Az ország történetének tárgyalását I. István királlyal, az államalapítóval folytatja. A szentek iránti érdeklődése kitűnik abból, hogy felsorolja: Istvánt, fiát Imrét, I. László királyt és II. András leányát, Erzsébetet is szentté avatták. Ezzel már is a XIII. század közepére, IV. Béla uralmának idejéhez érkeztünk.

Forrásunkból megtudhatjuk, hogy IV. Béla nővérét az aragónok királya, Jakab vette feleségül. Három gyermekük született: Péter, az aragónok királya, Jakab, a majori-

kaiak királya és Izabella, Franciaország királynője. Az Árpád-ház családfájáról elmondja még, hogy IV. Bélának két gyereke született: István király /azaz V. István/ és a dominikánus szűz, Margit. A mű keletkezési idejének és a szerző kilétének meghatározása szempontjából is nagy fontosságú a következő megjegyzés: "virgo margareta cuius cononizacio nunc petitur"⁷⁸.

A hangsúlyt itt is a magyar uralkodóház és a francia királyi család rokonságára helyezi az író, aki az Árpád-ház ágasbogas családfájának újabb hajtásait is jól ismeri: V. István fiáról, Lászlóról olvashatjuk, hogy Károly szicíliai király nővérét vette feleségül.

Ez a házasság valójában annak a szövetségnek megpecsételése volt, amelyet 1269-ben a Monte-Cassinói apát közvetített az Árpád-ház és a nápolyi Anjouk között, azaz Károly salernói herceg a későbbi II. Károly nővére, Izabella ment nőül Kun Lászlóhoz. Az Anjouk fölfogása szerint László halálával kezdetét vette az interregnum, mivel örökös nélkül halt meg. Az említett szerződés más megközelítéséről is beszél a szerző, amikor elmondja, hogy V. István másodszülött leányát, Máriát viszont szicília királyához adta, azaz az említett II. Károly felesége lett. Ők Károly Róbert nagyszülei. V. István elsőszülött leánya, II. Andronikosz bizánci császárhoz, a harmadszülött pedig Dragutin Istvánhoz, Szerbia királyához ment feleségül.

Eddig világosan azt állította a szerzőnk, hogy V. Istvánnak három leánya volt. Ezért roppant meglepő a folytatás: beszél ugyanis egy negyedik leányról is, aki 32 évig apácáskodott abban a kolostorban, ahol szűz Margit teste

nyugszik. Megtudjuk erről a hölgyről, hogy apostata lett, és - a mű szóhasználatával élve - egy csehországi nemest, majd Rácország királyát "vette férjül"⁷⁹. Szerzőnk állásfoglalása szerint egyedül és csakis Károly Róbertnek volt joga a magyar koronára: IV. László halála után V. István leszármazottai jöhettek számításba a trón várományosai-ként. A három leány közül kettő szizmatikusokhoz ment feleségül. Nyilvánvaló, hogy szakadároktól származó utód nem kerülhet - az író fölfogása szerint - a katolikus Magyarország trónjára. Ezért csakis Mária, II. Károly felesége, illetve törvényes utódai jöhettek számításba, mint az ország örökösei. Más forrásokból is tudjuk, hogy Mária önmagát valóban a trón legitim örökösének tekintette és az országot fiának, Martell Károlynak adományozta, majd annak halála után az öröklés joga az unokára, Károly Róbertre szállt át.⁸⁰

Ezek azok a tények, amelyeket a Magyarországról szóló részben ismertet a szerzőnk. Az ország történetének alakulására más országok kapcsán is kitér: megtudjuk tőle, hogy a bizánci birodalom szerves részét képező Dalmáciát egykor elfoglalták a magyarok; továbbá a Konstantinápolyi Császárság körül fekvő vidék egy részére is rátették kezüket. Szerbia tárgyalásánál említi, hogy közvetlenül szomszédos Magyarországgal és a Hungária felőli részének királya Dragutin István. Továbbá elmondja, hogy ennek az Istvánnak felesége, Katalin, Magyarország királyának leánya. Olvashatunk itt V. Istvánnak arról a bizonyos negye-

dik leányáról is, aki II. Uros Istvánt leánygyermekkel ajándékozta meg. Bulgáriáról tudja, hogy II. András egy ideig uralma alatt tartotta. Jelenidejű tényként említi Károly Róbert házasságát, amelyet Ruthenia uralkodójának, Leon hercegnek leányával kötött⁸¹. Megtudjuk továbbá azt is, hogy Magyarország egykor birtokolta annak területét.

Belső berendezkedésünkről tudja az író, hogy a magyar feudális állam hivatalrendszerének legfelső fokán - a király után - a nádor áll. Ő az igazságszolgáltatás feje az egész országban. Rangban utána következik a tárnokmester, aki az adók begyűjtéséért felelős. Az ország földjei - elvben - a király birtokában vannak, aki azokat tesszése szerint egyes nemeseknek adományozhatja, de vissza is veheti tőlük. Szerzőnk öt hercegségről, azaz bánságról tud Magyarország területén, amelyeket a király gyermekei születési sorrendjüknek megfelelően örökölhetnek.

Az ország haderejét igencsak jelentősnek tartja. Elismerően ír - mint említettük - a magyarok harci tulajdonságairól. A hadsereg - szerinte - a királytól való nemesi függésre épül, és a király képes a legnagyobb hadsereg kiállítására is: kb. százezer főt tud fegyverben tartani bármilyen hosszú ideig. De a főrangúak rendelkezésére is jelentékeny katonai erő áll: a leghatalmasabbak kb. kétezer katonát tudnak harcra mozgósítani. Tehát Magyarország egy adódó háború esetén igen jelentős katonai potenciállal rendelkezne.

Szerzőnk véleményét összegezve elmondhatjuk hazánkról, hogy földje legeltetésre alkalmas, élelemben, kincsekben bővelkedik, a közlekedés a hajózható folyók révén biztosított, az ország népe igen jeleskedik a fegyverforgatásban, de mindemellett hithű katolikus, a király erős hadsereg fölött rendelkezik. Vagyis Magyarország mindenben alkalmasnak látszik arra, hogy - mint a bevezetőben is utaltunk rá - Valois "Károly úr" segítségére legyen az "összes szkizmatikus és barbár népek" alávetésében, akik "olyannyira gazdag és gyönyörűséges országokat tartanak jogtalanul a birtokukban."

LENGYELORSZÁG

Az ország - szerzőnk szerint - hat fejedelemségre oszlik. Ezek a következők: a krakkói, az opelni, a breszlai, a glogai, a gneznói és a mazoviai.⁸² Területét a Vandál, az Oder, a Neisse, a Bober és a Magara folyók öntözik.⁸³ Azonosítva ezeket mai lengyelországi folyókkal, a Vandál a Visztulának, a Bober a Bobr folyónak felel meg. A Magarával azonosítható nevű folyó - ismereteink szerint - Lengyelország térképén nem található. Városokról, falvakról és egyéb helységekről az író nem beszél. A földje füves, ligetes és nagy kiterjedésű. Tigrisek, egyszarvúak, hódok és vadlovak nagy számban élnek ott. Az ország bővelkedik kenyérben, húsféleségekben, igen sok a hal, de a bornak mindenféle fajtája hiányzik. Szerzőnk elmondja, hogy ezüstbányák, és sóhegyek is vannak Lengyelországban.

A lengyelekről megtudjuk, hogy daliás természetűek és eléggé harciasak. Egykor valamennyien úgy nyiratták hajkoronájukat, mint a cisztercita laikus testvérek, de "most" egyesek elkezdték a hajukat növesztetni. Valamennyien katolikusok, és természetes gyűlölet van bennük a németek iránt. S mivel valamennyien hű katolikusok, minden ház egy dénárt "tartozik fizetni" - lengyel szokás szerint - a római egyháznak, amit Szent Péter dénárjának neveznek. Lengyelországot egykor a Vandál folyóról Vandáliának nevezték. Ezen etimológia kapcsán szerzőnk beszél a vandál népről, akik Szent Ágoston idejében elpusztították Itáliát és Afrikát, majd megállapodtak Hispánia határain.

Az ország fejedelemségeinek élén hercegek állnak, akik - szerzőnk szerint - olyan hatalommal bírnak, mint a királyok. Régen voltak ugyan Lengyelországnak királyai is, de már körülbelül száz év óta nem ült senki trónján. Igaz, 1290-ben - feledkezik meséjébe a Névtelen - a lengyelek a krakkói herceget⁸⁴ választották királyukká, aki három éven keresztül uralkodott fölöttük. Halála után egyetlen gyermekét - egy leányt - Csehország királya vette feleségül, ezáltal elnyerte a lengyel trónt is. Ámde hamarosan elhunyt, halála után feleségét a rómaiak királyának másodszülött fia vette nőül, aki e frigy alapján jogot formált Lengyelország királyságára. Azonban a lengyel hercegek ellenálltak, mert - ahogy szerzőnk megállapítja - természetes gyűlölet van köztük és a németek között.

Tehát Lengyelország mint Magyarország hátországa, katonai szempontból nem jelent veszélyt, inkább szövet-séget.

CSEHORSZÁG

Ha elolvassuk a Csehországról szóló leírást, ami először szembeötlik: a rövidség és a hiányosság - a többi tárgyalt országhoz viszonyítva.

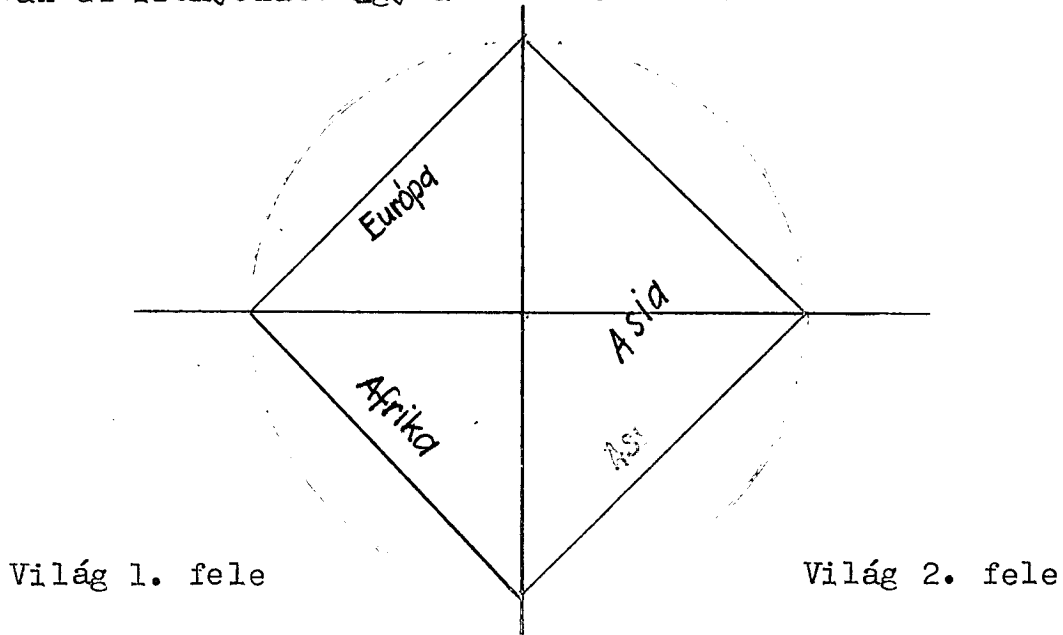
Az ország földrajzi helyzetét nem határozza meg. Megtudhatjuk, hogy az ország földje nem nagy, és két részre oszlik: Csehországra és Pomorániára. Folyókról, utakról, a domborzati viszonyokról szerzőnk nem értekezik. Az ország kenyérben bővelkedik, de híján van a bornak, hacsak - szerzőnk szerint - más országokból nem exportál.⁸⁵ Sörük viszont kiváló minőségű. Nagyon sok ezüstöt és aranyat bányásznak, ebből következően igen sok a pénzük is. Egyetlen várost említ meg írónk: Prágát. Ez az ország fővárosa, Csehország közepén helyezkedik el. Az egész országban egyetlen érsekség sincs. Az ország lakóiról elmondja, hogy elmés tolvajok, távol áll tőlük a harciasság, sokkal szívesebben küldenek maguk helyett pénzen felfogadott katonákat. Szláv nyelven beszélnek. A tárgyalt időszakban Csehország királyság, de a szerzőnk tudni véli, hogy egykor hercegség volt. Elmondja a királysággá válás történetét is: az "utolsó előtti" Frigyes császár a cseh herceget királyi rangra, és egyben a rómaiak császárának pohárnokává is kinevez-

te. Miután ez a király örökös nélkül halt meg, a "rómaiak királya" akarta elfoglalni ezt az országot a fia számára. De a cseh bárók ellenállásába ütközött. Az ország haderejéről a következőt jegyzi meg: az emberanyag katonai szempontból nagyon gyenge, de az uralkodók az ezüsbányákból igen nagy jövedelmet élveznek, töméntelen mennyiségű pénzt veretnek, és ezen zsoldosokat toboroznak és tartanak fegyverben szükség esetén.

Csehország tehát a másik háttország, amelyet Magyarországnak figyelembe kell vennie a Bizánc ellen indítandó hadjárat esetén.

Ha tüzetesen szemügyre vesszük a Névtelen szerző elképzelését a Földről, azt mondhatjuk, hogy világtérképe olyan klasszikus örökségen alapul, amelyet még a kaldeus csillagászok dolgozhattak ki, s a görögség közvetítésével, mintegy hellenizálva jutott el a középkor emberéhez.

A Föld középpontjában Babilon állt, s ehhez viszonyították az irányokat. Így a következő séma alakult ki:

Ez a térkép 1308-ban teljesen korszerű, megegyezik pl. az erbsdorfi világtérkép /1284/ vagy a pisai térképtöredék /1300/ felfogásával, s lényegében ezt a szemléletet tükrözi Fra Mauro 15. sz. közepén készült világtérképe is. Természetesen ez a térkép meglehetősen torz, ugyanis ha az Ural hg-et pl. Bizánccal /Kis-Ázsia Ny. partvonalával/ összekötjük, és azt tekintjük az Ázsiát Európától elválasztó ÉD-vonalnak, akkor térképünk kb. $40-45^{\circ}$ -kal elhajlik kelet felé. Ezt az eltájolást ragyogóan jól szemlélteti Magyarország Descriptio-beli

földrajzi tájolása, amint azt feljebb már említettük.

Szerzőnk céltudatosan jár el, mert a világ felosztása után meghatározza azt a szűkebb területet /Kis-Ázsia, Délkelet-Európa/, amelyről írni szándékozik, s ettől lényegesen nem tér el. Nem említ pl. egyetlen óceánt sem, a tengerek közül is csak a Földközi-tengert /mare mediterraneum/ bel- és melléktengereivel. Nem egészen világos, hogy az un. Nagy-tengeren /mare magnum/ mit ért, ugyanis szerinte vannak, akik azt állítják, hogy ebbe ömlik a Duna, ezért vagylagosan említi a Fekete-tengerrel /mare ponticum/. Valószínűleg egy olyan írást ismerhetett, amely szerint a Duna egyik ága a Földközi-, másik ága pedig a Fekete-tengerbe ömlik. A Balkánon nagy helyismerettel rendelkezik az író, és jól tudta, hogy a Duna a Fekete-tengerbe torkollik, tehát azonosnak vette a "mare magnumot" a "mare ponticummal". A Fekete-tenger ott kezdődik szerinte, ahol a görög szigetvilág véget ér, Konstantinápolynál találkozik a Márvány-tengerrel /Propontis/ és rajta hajózva lehet elérni a törökökhöz, tatárokhoz és más barbár népekhez. A két nagy tengert összekötő Márvány-tengert szerinte az ívelése miatt nevezik "propontis"-nak, régen pedig Hellespontosnak /elispontus/ hívták. Nem nevezi meg az Égei-tengert, csak azt említi, hogy Achaját is övezi tenger és számtalan sziget található itt.⁸⁷

Igazán otthonosan azonban az Adria vidékén mozog. A "mare adriaticum" szigeteiről tudja, hogy hajdan a görög császár fennhatósága alá tartoztak, továbbá, hogy

Brindiziből Durazzóba egy éjszaka alatt át lehet kelni rajta. Pontosán meghatározza, hogy Antibari egy mérföldre van az Adria partjától, s az itteni tengeri halászat nagy haszna sem kerüli el a figyelmét. Tudja, hogy keleti partja fölött az albánok, rác föld ura Velence és a magyar király gyakorolnak fennhatóságot.⁸⁸

A folyók közül legnagyobbak a Dunát tartja, amely keresztülfolyik Magyarországon, Bulgárián, áttöri a Kárpátok hegyvonulatát, két ágra szakadva ömlik a Fekete-tengerbe, s az egyes ágai legalább három mérföld szélességben. Külön kiemeli a Duna halban való gazdaságát.

Más folyók közül Kis-Ázsiába 15 hajózhatót említ, amelyből kettő Libdiában folyik, de csak egyet, az Aruius-t nevezi meg. Bulgáriának is tíz nagy folyóját említi, és azt állítja, hogy ugyanezek folynak Rutheniában is, de csak a Duna neve szerepel e vizek közül. Macedónia hét, Thessalia 4 nagyfolyójáról értesülünk, de nevén csak az achajai Krimantoszt nevezi. Annál meglepőbb, hogy név szerint sorolja fel Albánia nagy folyóit: az Arsen-t, Matja-t, Skumbi-t, és az Apsos-t, az Észak-Balkánon a Rasciát, Drinát, Narentát és Bistricát. Ez önmagában is mutatja, hogy a szerző főleg a Balkán nyugati és északi részét ismeri. Ugyanakkor Magyarországnak a Dunán kívül tíz folyóját – a Dunát, Szávát, Tiszát, Vágot, Kulpát, Rábát, Hernádot, Begát, Laborcot és a Latorcát – ismeri név szerint, továbbá megnevez még hetet –

Viso, Tarac, Lapincs, Szamos, Aranyos, Maros, Bistrice - Erdélyben, illetve szerinte Magyarországhoz tartozó Cumania /Moldva/ két nagy folyóját, a Prutot és a Szeretetet. Külön érdekes, hogy a lengyelországi folyók közül is megemlíti ötnek - a Visztulának, Oderának, Neis-sénak, Bobernek és Magorának/?/ - a nevét. A tavak közül csak az Antivari melletti, negyven mérföld széles Shkutari tavat említi, azt sem név szerint, a mocsarak közül pedig csak a Maeotis-ra utal, ahonnan a magyarok⁸⁹ jöttek.

A vizes témák befejezéseként egyet említünk még, amely a szerző másik művében is előfordul: a vizek zajhatását, amire külön felfigyel. Felemlíti ugyanis, hogy a Duna /a Vaskapunál/ áttöri magát a hegyeken olyan "hatalmas zuhanással", amelynek dübörgése három napi járóföldre is elhallatszik.⁹⁰

Szigetek közül Krétával foglalkozik részletesen és tudja, hogy velencei kézen van, többször említi a görög szigetvilágot, de ezek leírásához szakirodalom alapján fog. Tizenkét legfontosabbnak Rodust, Deloszt, Tenedoszt, Michilent, Ithariát, Meloszt, Pariont, Zyont, Kefaloniát, Számoszt, Abydoszt, Choost tartja. Szigethez hasonlítja a félszigeteket is, amelyek közül csak Libdia és Achaja tartományokat nevezi meg. Érdekessége, hogy a tengerek és folyók együttesen fogják körül ezeket a területeket, s ezért számítanak /majdnem/ szigetnek. A hajózás kapcsán előfordul művében Ciprus említése is.⁹¹

Hegyeket, hegységeket is említ szerzőnk, de ez nem erőssége. Megemlíti azokat a magas hegyeket, amelyekben a Duna áttör, vagy Magyarország hegyeit, amelyekben sőt bányásznak, említi a Balkán-hegységet kétszer, Rácországnál és Bulgáriánál, tudja, hogy Konstantinápoly is egy "nem nagyon magas hegyre" épült, de egyiket sem nevezi meg. Csupán az Olymposz és a Parnaszus szerepel a műben nevével, sőt az utóbbiról azt is tudja, hogy a saját korában már Sfeptagoriának, azaz "szent hegynek"⁹² nevezik.

A sík vidékek közül a Szaloniki síkságot, amely három napi járóföld széles és hosszú ismeri, továbbá a Macsói síkságot, Bulgária sík vidékeit, a Szikambriai mezőt, és a magyar Alföldet és kisebb síkságokat, de név szerint egyetlen ilyen sík tájegységet sem említ. Külön kiemeli a magyar föld "buján termő" mivoltát, és hogy az adott történeti szituációban szerb kézen levő dalmát tengerparti sáv jó termőföld. Magyarországról jegyzi meg, hogy nagysága miatt sík területei pusztaságnak /"vacuum regnum"/ tűnnek, amelyek kiváló legelők /"terra pascuosa"/, hiszen egykor a rómaiak legelői /"pascua romanorum"/ voltak. Hasonló földet /"terra pascuosa"/ csak Lengyelországnál említ. Bulgária földje bővelkedik elbájoló erdőkkel és ligetekkel /"siluis et nemoribus decentibus"/, Lengyelország is ligetes, /"nemorosa"/, de csak Magyarországnál említi az erdő funkcionális szerepét, amikor elmondja, hogy az ország két része, a dunai rész és Erdély között négy napi járóföldön őserdők /"si-

lue durantes"/ vannak, és ezért nevezik ezt a részt "transilvaniának"-nak.⁹³

A szelek közül csak a Bitalassust ismeri név szerint, azt is biblikus alapon, a hőmérsékleti viszonyokra pedig csak az Achaj fejedelemségnél tér ki.⁹⁴

Sokféle mértékegységet használ a távolság mérésére, így például megemlíti, hogy a Márvány-tenger néhol alig hét stadion /septem stadium/ széles, a rodoszi kolosszus magassága pedig elérte a 70 könyököt /LXX cubicorum/ is, de leginkább a mérföld az, amellyel számol. A Duna szerint néhol eléri szélességének távolságában a 14 mérföldet is /in latitudine spacium XIII leucarum/, torkolati ágai pedig "ad tres leucas" terjednek ki, a Skutari-tó/?/ pedig negyven mérföld /XXXX leucas/ széles. Ismer még bizonyos "kis" mérföldet is, ugyanis azt állítja, hogy Antivari egy rövid mérföld /ad unam parum leucam/ távolságra fekszik a tengertől. A másik sokat használt mértéke a járóföld. A Duna robaja "ad tres dietas" hallatszik el, Magyarország hosszában 40 napi járóföld és széltében is ugyanennyi /in longitudine habebat XL dietas et totidem in latitudine/, Dalmácia "ad tres dietas" közelítette meg Velencét, Erdély a Dunai résztől 4 napi járóföldre /ad IIII dietas/ van, a Szaloniki síkság pedig "tres dietas" tesz ki széltében és hosszában is.⁹⁵

Ásványok közül a vasat /ferrum/ és az ólmot /plumbum/, Rác föld termékei közül, a Krimantosz folyó által

görgetett "albesseu" nevű követ /lapidem albesseu, illetve a Parion szigetén bányászott legfehérebb márványt és a szardeszi kőnek nevezett féldrágakövet /candidissima marmora et sardium lapidem/ emeli ki mindössze. Annál meglepőbb, és a középkori ember kincs utáni sóvárgását is leleplező tény, hogy ezüstről művének tíz helyén tesz említést: Kis-Ázsia bővelkedik ezüstben, az Olymposz vidéke is gazdag ezüst telérekben /venis argentis/, de egész Trákiában bőségesen van ebből a nemesfémből. Rác föld pedig olyannyira gazdag, hogy királya hét ezüstbányát /septem argentifodinas/ is üzemeltet, amelyeket - a szerző tanácsa szerint - az Anjouk könnyen megszerezhetnének. Bulgáriában is sok az ezüst, s Magyarország sem panaszkodhat hiánya miatt, Lengyelországban is találhatók ezüstbányák. Leginkább a cseheket emeli ki e téren: "Csehország aranyban és ezüstben igen gazdag királyság azért, mert szerfelett bővelkedik ilyen ércekben". Olyannyira meggazdagodtak ezüstbányáikból /argantifodinis/, hogy rendkívül erős zsoldossereget is képesek megfizetni. Nem kevesebb szó esik a másik, értékesebb nemesfémről, az aranyról sem. Azt állítja a szerző, hogy bővelkedik aranyban Kis-Ázsia, Macedónia, Trákia, Bulgária, és Magyarország is. Kis-Ázsiában a folyók, elsősorban az Aruius az, amelynek fövenye nagy mennyiségű aranyat tartalmaz /qui harenas permixtas auro copioso continet/, Bulgáriában is

a császár parancsára a folyókból mossák az aranyat /levatu et colatur aurum/, Erdélyben pedig - a korabeli anarchikus állapotoknak megfelelően - a tartományurak /principes/ és más nemesek, akik az aranytartalmú folyók mellett élnek, mosatják és dolgoztatják fel azt /faciunt lavari et colari aurum/. Aranybányászatról csak Csehországnál tesz említést. Irigykedve jegyzi meg, hogy a bizánci előkelők arannyal átszőtt ruhákban járnak, s azt is tudja, hogy Thesszáliában vertek először aranydénárokat.⁹⁶

Bámulatát talán csak a só váltja ki jobban. Magyarországáról beszélve elmondja, hogy hatalmas hegyei vannak, amelyekből úgy bányásszák a sót, mint másutt a követ. Ilyen hatalmas sóhegyek /maxima montes de sale/ hazánkon kívül csupán Lengyelországban vannak. A sót Magyarországból külföldre is szállítják hatalmas hajókon.⁹⁷

Talán az is a szerző "városlakó" mivoltára utalhat, hogy a vadállatok iránt közönyösnek mutatkozik. Elmondja, hogy Kréta szigetén semmiféle ártalmas vad sem él meg, s felsorolja a szarvasokat /ceruos/, farkasokat /lupos/, rókákat /uulpes/, kígyókat /serpentes/, de ez az ismerete ugyanúgy irodalmi élményen alapulhat, mint az Albániánál cirkuszi játék kapcsán felsorolt oroszlán /leo/, elefánt/elephas/ és bika /taurus/. Bulgária állatvilágának felsorolását is a mesébe illő egyszarvúakkal /animalia vnicornia/ kez-

di, továbbá tigriseket /tygrides/ és hódokat /castoria/ említ még; lényegében ugyanezeket sorolja fel Lengyelországnál is, kiegészítve vadlovakkal /equi indomiti/, bár ezt az utóbbit ridegen tartott ménesekre is érthetjük. Még szegényesebb a mű madárvilága, ugyanis csak az achaj hercegség fehér rigóit /candidissime merule/ mutatja be, s úgy tudja, hogy Krétán nem él meg a kuvik /noctua/.^{98.}

A háziállatok közül csodálattal adózik Albánia nagyszerű és igen vad kutyáinak, de igazán csak a lovak érdeklik. Elbeszéli, hogy legelőször Thesszáliában szelídítették meg a lovakat, lovas csapatokat pedig először Krétán alkalmaztak. Tudja, hogy a görög császár több ezer vegyveres kíséretével vonul ki, Rácföldről pedig a következőket írja: "Ezeken a szőnyegő területeken a lovak nagyon kevés számmal fordulnak elő, és a futásban fürgék." Érdekes figyelni arra, hogy a szerző az apró termetű hegyi lovakat a hasonlóképp apró dalmát lovakhoz, a roncinókhoz⁹⁹ hasonlítja. A magyarok lovairól is azt állítja, hogy aprók, de erős és mozgékony lovaik vannak /paruos habent equos... multum fortes et agiles/, de a főrangúak nagy és szép lovakat is birtokolnak. Megemlíti Lengyelország vad /vagy félvad/ méneseit¹⁰⁰ is.

Meglepőbb eredményre jutunk, ha a halakról írtakat elemezzük. Szerzőnk elmondja, hogy Kis-Ázsia

Bulgária, Erdély és Lengyelország bővelkedik halakban, Rácföld általában szűkölködik ezekben, csak a tengerparti sávban van bőséggel édesvízi és tengeri hal. Am, amikor Magyarországról beszél, felsorolja a legízletesebb hazai halakat - vizát /huso/, a kecseget /stutio/, csukát /lucius/, harcsát /barbotus/, de ezeken kívül más halakról /alijs piscibus/ is tud, s azt állítja, hogy hazánk halak bőségében elhagyja csaknem az összes országot, talán még Norvégiánál is, "ahol pedig inkább halat esznek, mint kenyeret, vagy a kenyér helyett is halat."¹⁰¹

Rendkívül érdekes, ahogyan a szerző az embereket jellemzi. A szerbekről pl. azt állítja, hogy mind a férfiak, mind a nők nyúlánkak, szép felépítésűek, hasonlóképp szép termetűek a lengyelek is, a magyarokról pedig azt jegyzi meg, hogy "alacsony emberek és feketék". Az albánoknak csak a szeméről írja, hogy "szemeik a pupillában szintelenek és kékekszürkék, hogy jobban lássanak éjjel, mint nappal". Talán a hajszínre utal az, hogy a magyarokat feketének írja, a lengyelekről pedig határozottan állítja, hogy olyan frizurát hordanak, mint hajdan a cisztercita laikus testvérek, bár a szerző korában egyesek már hosszú hajat növesztettek.

Fényűző életet csak a bizánci császár esetében említ, s ruházatról is csak a bizánci udvari emberekről szólván ír. A gazdagon díszített, arannyal átszőtt, skarlát színű, redőzött, hosszú ruhák esetében is az

összehasonlításra dalmáciai eredetű ruhadarabot, az un. dalmatikát említi, amely szerinte Dalmáciáról kapta a nevét.¹⁰²

Textilféleségek közül kiemelt helyen szerepel szerzőnkénél a selyem, ugyanis ennek bőségére utal Kis-Ázsiánál, Trákiánál, Bulgáriánál, említi, hogy a görög császári család selymekben jár, s alattvalóiknak és a követeknek is gyakorta ajándékoz selymet. Ugyanitt emleget arannyal átszőtt szöveteket, skarlát színű posztót is. Szerinte a gyajúfeldolgozás őshazája Khosz szigete, s az albánok szövetségüket Durazzóban szerzik be. Csak Bizáncnál teszi szóvá, hogy a ruhákat "a legnemesebb prémekkel ékesítik fel". A ruházzkodásban a női szépítkezés alapkellékét látja a szerző.¹⁰³ Érdekesebbek azok az értékelések, amelyekkel az emberek, népek belső tulajdonságairól alkotott véleményét fogalmazza meg. Kis-Ázsiáról úgy vélekedik, hogy "ennek a földnek az emberei rettenetesen ostobák". A lengyelek kitűnnek hadratermettségükkel, de igazán katonásnak csak az albánokat, "a kik kiváló íjászok és lándzsások" és a magyarokat mutatja be: "szerfelett harciasak - írja - a fegyverek bármely nemében, mégis különösképpen kiváló íjászok". Rácföld lakóit kissé lebecsüli: "a férfiak fegyveres erő dolgában semmitérők, egy fegyverben próbált ugyanis ötvenet szétzavar közülük". A csehek és bolgárok általában nem harciasak, Kis-Ázsia népei hadakozásra alkalmatlanok, a görögök - szerinte - "elnőiesedtek

és közülük senki sem alkalmas a fegyverforgatásra", mivel császáruk is ilyen puhány és értéke nincs haditanácsának sem. Khorintosz városát egykor a legnemesebbnek ítélték, ugyanakkor kiemeli a szakadár szerbek bosszúállását a katolikus egyház tagjaival szemben és a magyar hadak vandalizmusát, "ugyanis az összes helyet, amelyen átvonulnak, elpüsztitják". Az albánokról azt állítja, hogy nagy tolvajok és nem különben" valamennyi cseh nagy és elmés tolvaj" - szerinte. A bizánci udvari emberek korrupciósága szúr elsősorban szemet, mivel azok olykor az ötödét sem állítják ki annak a fegyveres kíséretnek, amelyre felveszik a pénzt, ugyanakkor csalárdak és fondorlatosak, csak úgy, mint Uros szerb király is, aki "fortélyos és hazug ember", és csak érdekből egyezkedik ellenfeleivel. Az egész műben csak Dragutin István-nál nyilatkozik úgy a szerző, hogy "igazságos és jó ember". A magyarokról az a véleménye, hogy rideg emberek," a főrangúak és a nemesek pedig nagyon kegyetlenek". Felfigyel arra is, a lengyelek esetében, "hogy természetes gyűlölség van köztük és a németek között". A bujaságot csak a szerb királynak /Urosnak/ rója fel bűnül, mert cserélgeti feleségeit és ágyasok seregét tartja.¹⁰⁴

A különféle foglalkozások közül az albániai tengerpart közelében folyó földművelést és szőlőművelést említi, tud egy bizonyos népről a Macedó-

nia és Thesszália közötti vidéken, akik egykor a "rómaiak pásztorai" voltak, s Albánia vidékein is divik a nomadizáló állattartás. A fafelhasználást szerb vidékeken emeli ki. A Durazzóban folyó textilkereskedelem és a magyarországi sókereskedelem szerepel kiemelt helyen, ez utóbbiról azt is tudja szerzőnk, hogy nemcsak hazai forgalmazásra kerül sor, hanem "valamennyi körüllevő országba" is elviszik, talán innen importálják a csehek a borukat is. Bulgária is "sokféle árucikkben" bővelkedik. Úgy tűnik, valamennyi foglalkozási ág közül a hajózás leginkább a szívügye a szerzőnek. A folyók leírásánál ritkán mulasztja el, hogy kitérjen azok hajózhatóságára, így több mint félszáz hajózható folyó fordul elő művében. Tengeri kikötők közül a legnagyobb a bizánci, de igen tágas Thesszaloniké kikötője is, Tenedosz kikötőjét pedig már a Trója ellen vonuló görögök is igénybe vették, a közel-keleti hajóutak legfontosabb bázisa már Pál apostol idejében is Michilen sziget kikötője volt, Délosz a legfontosabb tájékoztatósi pontok egyike a tengeren, Ytharia szigete pedig arról híres, hogy egyáltalán nincs kikötője. Hajótípusokat a Magyarországon használatos sószállító hajók kivételével nem említ. Úgy tudja, hogy Kréta szigetén találták fel az evezőket, s Xerxész hajdan megpróbálkozott hajóhíd /pons ex navitus/ építésével. A hajók hadbavetéséről is tud, de - úgy tűnik - mindenekelőtt a tengeri átkelés érdekli. Szíriából vagy Ciprusról a hajók Michilen érintésével jutnak Itáliába - írja, az Adrián való átkelésre azonban nem kevesebb, mint négy helyen utal. Valois Károlyt buzdítja Itáliából a Balkánra történő átkelésre, s Uros fél is szerinte

attól, hogy "Károly úr egész hadserege" képes is erre a - modern terminussal - deszant - hadműveletre. Még az utat is megjelöli, amikor elmondja, hogy Apuliából és Brindisiből ugyanúgy át lehet kelni egyetlen éjszaka alatt Durazzóba, mint ahogy Bariból Antivariba.¹⁰⁵

A fentiekből többet tudunk meg az egyes országokban folyó termelőmunka jellegéről, ha a műben említett egyes termékeiket vesszük szemügyre. Az egyes területek termékeinek elősorolását a szerző rendszerint sommás ítélettel vezeti be. Szerinte "Isauria bővelkedik javakban", Kis-Ázsia földje "mindenben gazdag", Thesszália "nagyon gazdag", a blakok földje egyszerűen csak "gazdag", a rácok, rüthének és bolgárok "gazdag és gyönyörűséges" földeket birtokolnak, Trákia "szerfelett gazdag", a dalmát tengerpart "jó és gazdag", Magyarország földje pedig egyenesen "buján termő", "viruló és bőséges termést adó". Élelmiszerekről általánosságban csak Trákiánál beszél a szerző, "amely bővelkedik mindenféle élelemben". Mindezekelőtt a kenyérrel való ellátottság érdekli a szerzőt, s megállapítja, hogy Kis-Ázsia, Trákia, a szerb területek, Bulgária, Lengyelország és Csehország is bővelkedik kenyérben, Magyarország pedig kiváltképp, hiszen Moesia a gazdag aratásról, Pannonia pedig a kenyér bőségéről kapta volt a nevét. Egyedül Albániában problematikus az emberek kenyérrel való ellátása.¹⁰⁶

A halról már fent szoltunk. Húsban gazdag Kis-Ázsia, Trákia, a blazik lakta föld, Albánia, Szerbia, Bulgária

Magyarország és Lengyelország is. Annál meglepőbb, hogy a saját bőségét csak a blazik esetében teszi szóvá a szerző és az albánok sajtféleségekben való gazdagságát említi. Tejet is csak e két vidék esetében sorol fel,¹⁰⁷ illetve megemlíti még a szerb föld termékei között is.

Nem feledkezik meg viszont a borról, Nem szűkölködik szerinte e nedüben Kis-Ázsia, bőséggel van Trákiában is, és Magyarország is borban gazdag országnak számít. Szükséget szenved viszont ebben Albánia, s Lengyelország is "hijával van mindenféle bornak". A szerb lakta területeken is szűkében vannak a bornak, ám a király és a bárók mégis vedelnek a tengerpartról ideszállított borból. Ebből - ha szerző nem is mondja ki - szervesen következik, hogy Dalmáciában van bor bőséggel. Hijával vannak a csehek is a boroknak, s ők is importból szerzik be szükségletüket.¹⁰⁸

Sört - szerzőnk szerint - csak a szerbek isznak, mert kevés a boruk, s feltehetőleg ugyanezért a csehek is, akiknek "jó söre van".¹⁰⁹

Étkezési szokásokról általában nem szól a mű, csupán a bizánci udvar szertartásait vázolja részletesen. A bizánci császár ebédlőjében terítetlenek az asztalok, az előkelők és a külföldi követek ott ácsorognak. A császár mindenből eszik egy falatot, majd a jelenlévők valamelyikének adományozza, akinek e célra kirendelt szolgálója átveszi az étket, és az illető szállására viszi. A császári ebéd végén aztán a megajándékozott otthonában el-

fogyasztja a császári asztal maradékát.¹¹⁰

Emberi lakhelyek szempontjából mindenekelőtt a városok érdeklik, ami talán ismét utalhat foglalkozásra. Felsorolja Kis-Ázsia mesés városait, Ephezust, Philadelphiát, Laoditiát, Thyatirát, Pergamont, Szardiszt, Calcedoniát, Nikomediát és azt állítja, hogy van még itt négyszáz város. Megemlíti a "legnevezetesebb várost, Tróját" is. Részletesen írja le Konstantinápolyt, kikötőjének bejáratát őrző Trapason és Szinopé városával, az előttük elterülő Caminus-sal amelyet Marciusnak is neveznek. Ismeri Philipplit, az egykori makedon király városát, Thesszalonikét, Korinthoszt, Patraszt, Clarentiát, Andravillát, Athént, Thébát, Phelophonészoszt, továbbá Neupotasist, Gridait, Belgrádot és Szivarikumot az epiroszi vidéken. Aktuális esemény kapcsán szól Rodosz városáról, de tud az egykori Delmiről is, amelyet később Salonának neveztek, de a szerző korában már le volt rombolva. Durazzo és vele szemben Brindisi városok jöhetnek számításba, csakúgy, mint Antibari és vele szemben az itáliai parton Bari. Itt, a tengerparton több város is van, szám szerint hat, de ezeken kívül nincs város a szerblakta földön. Bulgária székhelye Viddin, Csehországa Prága. Ha eltekintünk az antikvitás emlegetésétől, akkor a városok kapcsán is megállapíthatjuk, hogy a szerző legtöbbit a magyar városokról tud. Igaz, egykori eseményre hivatkozva említi Szombat-

helyt és Szikambriát, de azonnal ott szerepel mellettük Székesfehérvár is. Az ország székhelye szerint Buda; Esztergom, Győr, Zágráb, Veszprém, Pécs, Gyulafehérvár püspöki székhelyek, Nagyszombat, Pozsony és Baja jeles városok, ezen kívül van még öt városunk Dalmáciában is, de ezek közül csak Spalatót említi. Talán ide vonható még Kalocsa is. A magyar király és előkelői azonban nem város^{III}lakók.

Kevésbé érdeklik a mezővárosok, bár számol kivált-ságolt mezővárosokkal /exceptis oppidis/ Anatoliába, Trákiában, feltűnik neki Albánia-beli hiányuk, pontosabban az, hogy ahol vannak, azokban nem albánok, hanem általuk leigázott népesség él. Magyarországon pedig számos mezővárosról tud, de egyetlen mezővárost sem nevez nevén. Lényegében ugyanúgy /és ugyanitt/ mintegy stereotypiaként felsorolt falvakat is. Két helyen tér el csupán a fenti felsorolástól: egyrészt név szerint megemlíti "a görög filozófusok egykori faluját" az Akadémiát Athén mellett, másrészt a szerb vidékről írja, hogy semmiféle városa nincs, csak falvai. A telket /mansio/ csak egyetlen helyen említi a műnek. Sok helyütt említ erősségeket /fortalicium/ is, de szintén név nélkül. Hasonlóképp szerepelnek művében a várak /castrum/, bár ezek közül megemlíti Galatát Konstantinápoly mellett, beszél várakról Epirus vidékén és a tenger fölé nyúló sikságon épített dalmát városokról sem feledkezik meg. Úgy tűnik azonban, hogy csak az utóbbiakhoz kötik tényleges vizuális élmények. Emberi

lakhelyek közül csupán két ízben említ palotát /palatium/, mind a kétszer Bizánc kapcsán. Először elmondja, hogy ott két csodálatos, bíborszínű márványból konstruált palota van /duo palatia imperialia de porfido marmore fabricato/, másodizben csak a császári lakosztályról /camera/ és az ebédlőteremről /aula/ ír. Rendkívül furcsa ugyanakkor, hogy templomokról sem tesz említést, csupán a Hagia Sophiát nevezi meg Bizáncban és azt írja, hogy a szerbek Antibari vidékén üldözik a katolikusokat és "leginkább a latinok egyházait" /ecclesias latinorum/ rombolják le.¹¹²

Úgy látszik, szerzőnk olyasmiről, amit evidensnek ítél, nem ír. Pl. házak csupán egy helyen szerepelnek művében, az udvar és kerítés nélküli deszkaházak szerb területen; ez elüthetett a korábbi gyakorlattól, ezért térhetett ki rá. Nagy Sándor városánál, Philippinél beszél lováról Bukefaloszról és leírja, hogy még látható istállójának romhalmaza. Szintén antik emlék alapján említ hidat, melyet egykor Nérxész építtetett. Az utak közül csupán a Durazzoból Konstantinápolyba vezető hadiút szerepel, amelyet állítólag még Julius Caesar és Augustus építtetett. Említettük viszont, hogy szerfelett nagy érdeklődést tanúsít a kikötők iránt. Sokszor beszél romokról, így pl. említi, hogy Kréta le lett rombolva, Salona is már csak rom, számtalan romról beszél a görög birodalom kapcsán, romos templomokról a szerb tengerpart közelében, s a magyarok

is elpusztítanak mindent, amin átvonulnak.¹¹³

Feltűnő még, hogy a sátorozás is szemetszúr szerzőknek, aki tudja, hogy az albánok "sátrak alatt tanyáznak és állandóan vándorolnak egyik helyről a másikra", s a magyar királyok is inkább a mezőkön időznek, nem a városokban.¹¹⁴

Irodalmi utalásaiban hivatkozik Haytonusra, akinek művét akarja kiegészíteni, név szerint említi Pliniust, s az egyházi lectiókat. Nem hivatkozik viszont a domonkos rendű Vincentius Bellovacensisre, akinek pedig nagy encyklopedikus művéből nagy buzgalommal idézget. Ennek talán az lehet a magyarázata, hogy akkoriban már megindult a harc a két koldulórend között a balkáni térítés hegemoniájáért, s a szerző nem akarta politikai koncepcióját azzal kérdésessé tenni, hogy a másik rend tagjai beleköthetnek "fontos munkájába". Az sem kizárt, hogy a munka épp ilyen meggondolásból maradt "anonymus" műve: nem a szerző személyét, hanem a szándékát kívánta előtérbe állítani írója. Érdekes viszont az, hogy a szentírás ószövetségi részére egyáltalán nem utal. Ennek talán az lehet a magyarázata, hogy balkáni tevékenysége során az un. patarenus eretnekség híveit kellett térítenie, s ezek előtt - mivel az Ószövetséget ördög sugallta műnek tartják - csak az Újszövetségre hivatkozhatott, ez került előtérbe munkájában, s a megszokás e művében is érezteti hatását. Igaz, hogy

az Újazövetségre sem sokat utal, csupán Szt. Lukács evangélista származásáról beszél, illetve megemlíti, hogy szokásban van az esküt "Isten szent evangéliumára" tenni. A balkáni hereteikusokat a VIII-IX. században paulikánusoknak is nevezték, mert mindenekelőtt Szt. Pál apostol leveleit tekintették fontosnak hitelveik megfogalmazása szempontjából. Érdekes módon a műben Pál apostol négy levelére is történik utalás, sőt az "Apostolok cselekedetei"-ből is egy Pál-sztorit emel ki a szerző, s az "Apocalypsis"-re is egy Pál levél kapcsán tér ki. A megszokás nagy úr, talán ez a szerző életkorára is irányadó lehet.¹¹⁵

Mitológiai ismeretei is jól nyomon követhetők. A kor kézikönyveiből jól ismert etymológiákon túl csupán az Apdilon-nak szentelt Parnaszosz hegyet említi, s a trójai mondakörben otthonos: tudja, hogy Trója Frigiában van, a leghíresebb hőse e csatározásoknak Achillész, akinek fiáról nevezték el Epiruszt, s hogy a Trója ellen induló görögök Thenedosz szigetén vonták össze hajóikat. Feltehetően ez a jelenség a szerző iskoláztatási helyére utal, ugyanis a Trója mondából kifejlődött Troilus-mondát /a galloknak a klasszikus mitológiához kapcsoló eredetmondáját/ is ismeri, ami elsősorban Párizs felé mutat. Ismeri azt a mondát is, amely szerint Kréta szigetén nem élnek meg a ragadozók.¹¹⁶

Filozófiáról műve három helyén tesz említést: az Athén melletti falunak, "a filozófusok falujának" tartja Akademiát, tudja, hogy Minodimusz Arisztotelész tanítványa volt, s azt is, hogy Pythagorasz, akitől a fi-

lozófia elnevezése származik, számoszi születésű volt. 117

Jogot először Kréta szigetén oktatták szerzőnk szerint, s vallja, hogy a hatalom isteni eredetű, ugyanis a nem római katolikus uralkodók birtoklását jogtalannak tartja, az idoneitás alapja nála épp a római egyházhoz tartozás. Tudja - bár ez éppen a tárgyalt időszakban anakronisztikus -, hogy Magyarországon a király akarata a törvény, az uralkodó pusztán saját akaratából és nem holmi jogcimeket figyelembe véve adhat és vehet vissza tisztségeket, megbízatásokat. Először az írást oktatási célból Krétán használták, s ugyanez a sziget "táplálta elsőként a zene tudományát" is, a csillagászat nagyjai közül pedig Ptolemaioszt emeli ki, szobrászati alkotások közül pedig a rodoszi kolosszust, és furcsa módon egy magyarországi diadaloszlopot említ, amely szerinte a hun-korban keletkezett, és megvolt még az Ő-korában is. Színházról Délosz szigeténél tesz említést, utalva az itt rendezett szomórújátékokra, a cirkuszt pedig az albánok kutváinak méltatásánál nevezi meg, egy Nagy Sándor-kori történet kapcsán. Az orvoslást a Kosz szigetén született Hyppokra téusz kapcsán említi, valóban otthonosan azonban a középkori értelemben vett "nyelvtudomány" területén mozog. Közel félszáz etimológiát dolgoz be művébe, ami önmagában is mutatja, hogy humán képzettségű a szerző. Szerinte: Ázsia egy ilyen nevű nőről nyerte nevét, Európa Agenor király leányáról nyerte nevét, Afrika egy libiai királylányról nyerte nevét,

Bitinia egy ilyen nevű királyról nyerte nevét,
 Galata a gallokról nyerte a nevét,
 Pamfilia Pamfilosz királyról nyerte a nevét,
 Trákia Jáfet fiáról nyerte nevét,
 Konstantinápoly Konstantinoszról nyerte nevét,
 Porphyrogenétosz a biborteremről nyerte nevét,
 Bpopontis az íveléséről nyerte nevét,
 Makedonia Macedon királyról nyerte nevét,
 Thesszália Thesszalo királyról nyerte nevét,
 Sfeptagoria: "szent hegy" a remetékről nyerte nevét,
 Achaja Acheus királyról nyerte nevét,
 Eladia Eladius királyról nyerte nevét,
 Epirusz Achillesz fiáról nyerte nevét,
 Kréta Kréta királyról nyerte nevét,
 Centopolisz a száz városról nyerte nevét,
 Kükládok a körkörös elhelyezkedésről nyerte nevét,
 Délosz a "feltűnésről" nyerte nevét,
 Orthogya /Delmi/ a szomorújátékokról nyerte nevét,
 Melosz a kereksegről nyerte nevét,
 Parion a fehér márványról nyerte nevét,
 Dalmácia Delmi városáról nyerte nevét,
 dalmatika Dalmáciáról nyerte nevét,
 Albánia fehér hajú lakóiról nyerte nevét,
 Rácország a Rasia folyóról nyerte nevét
 Diokletianus Diokleia tartományról nyerte nevét,
 Szerbia a szolgaságról nyerte nevét,
 Moesia az aratásról nyerte nevét,

Pannonia a kenyér bőségéről nyerte nevét,
 Erdély az erdőkről nyerte nevét,
 Vandalia a vandálokról nyerte nevét.¹¹⁸

Ezek mellett vannak még pontosan meg nem határozott etimonjai is a szerzőnek, mint pl. Ysauria gazdagsága - itt nyilván az arany /aurum/ az etimológia alapja. Hasonló ehhez Korinthosz, vagy Morea magyarázata is.¹¹⁹

Észreveszi a természeti szépségeket is a szerző, ámbar csodálatának kifejezésére igen gyér szókincse: pulcritudót emleget, vagy megelégszik a deliciosus, illetve a delicatus jelző használatával. Hasonlóképpen érzéketlen a színek iránt is, bár többször emleget színeket, valójában csak a császári bíbor, az előkelő bizánciak skarlát ruházata az, aminek jelentőséget tulajdonít. A fehér szín még, amire felfigyel: az albánok haja, Attika fehér rigói, Parion márványa. Kékesszürke az albánok szeme, a magyarok pedig fekete emberek. Lehet, hogy ez a szépséggel, színekkel kapcsolatos felületesség a szerző szerzetesi mivoltából vagy meggyengült látásából vezethető le?¹²⁰

Érdemes külön foglalkozni a szerző történeti ismereteivel, amelyek közül nem egy adatára már utaltunk, vagy a továbbiakban hivatkozunk. Az emberiség őstörténetéről semmit sem mond, a görög hőskor történetéből felemlíti Tróját, a hajók összevonásának tényét Thenedosznál, név szerint szól Achillészről és fiáról, tud-

ja, hogy Krétán egykor száz város virágzott, a görög területen pedig négyszáz, amelyek ma már zömmel romokban hevernek. Akkoriban a Propontist Helléspontosnak nevezték, amelyen Xerxész hajóhidat veretett, Nagy Sándor szülőföldje Macedonia, melynek legnevezetesebb városában, Philippi romjai között ma is fellelhetők lovának, Bukefalosz istállójának nyomai. Elmeséli egy cirkuszi históriáját is a neves uralkodónak. Tudja, hogy Libdia egykor királyi székhely volt, Kalcedoniában pedig zsinatokat tartottak.¹²¹

A római történelemből felidézi Hannibál alakját, aki Nikomediában halt meg, tudja, hogy a Balkánt át-szelő hadiutat Julius Caesar és Octaviánus Augustus építette, Diocletianus pedig nevét származási helyéről, Diokleiaról nyerte, Szent Márton Sabariában született, amely a mai Magyarország területén van, de Magyarországot akkor még nem így, hanem Moesiának és Pannoniának nevezték. A római birodalom székhelyét Nagy Konstantin tette át Rómából Bizáncba. A lengyelek azon vandálok utódai, akik egy része Ágoston idejében a birodalmat dúlta és Hispaniába ment. Bizánc egykori hatalmát azzal fémjelzi, hogy rendre felsorolja azokat a területeket, amelyeket azóta elvesztett: a szigeteket, Dalmáciát, Bulgáriát, s azt is tudja, hogy Kis-Ázsia területét a törökök hét esztendeig dúlták, majd adófizetőjükké tették. Ez a történelmi ismeretanyag eléggé

vasvillával odahánytnak tűnik: valamivel rendszere-
sebbek kortörténeti leírásai. Tudja, hogy Andronikosz
nem biborban született vezér, hanem az e hatalmat meg-
kaparintó Michael Paleologosz fia, továbbá, hogy Károly
úr elfoglalta a blazik földjének nagy részét, Achaja
jelentős részét, bevette Thesszalonikét, Epirusz egy
része is a kezére került, Albánia területe fel van
osztva, Thesszália egy része Uros kezén van, Achajá-
ban pedig gallok és latinok az urak. Részletesen el-
meséli, - kétféle változatban is -, hogyan történt,
hogy Szerbiának két uralkodója van. Tudósít arról, hogy
Lengyelország egykor királyság volt, de a XII. század
végétől 1290-ig nem volt királya; akkor a krakkói her-
ceget megválasztották, de az 3 évi uralom után meghalt,
leányával a korona is cseh kézre került. A megözvegyült
cseh királyné másodszülöttjével akarta összeházásítani,
hogy így német-római császár fennhatósága alá kerüljön
Cseh- és Lengyelország is. Csehország korábban csak fe-
jedelemség volt, és csak Frigyes emelte királyi rangra,
egyben megtéve a cseh királyt a császár főpohárnokává.^{127/a.}

Igazán áttekinthető történetet azonban csak Magyar-
országról ad szerzőnk. Elbeszéli, hogy a magyarok Szki-
tiából erednek, amely a Maeotis mocsarain túl van, ami-
kor lehanyatlott a rómaiak császársága Pannoniában és
Moesiába törtek, ahol pedig addig a blazik, másképp pan-
nonok laktak, s a Szikambria melletti mezőn ezeket

tönkreverték, mire elmenekültek oda, ahol most élnek. A honfoglalók, leverve a pannonok tíz fejedelmét, királlyá választották Attilát, aki a hét vezér egyike. /Anonymus is magyar vezérként említi Attilát./ Szerzőnk tehát már ismerte a magyarországi hun-történetet. Beszél a magyarság megkeresztelkedéséről, jeles uralkodókról: I. Istvánról, I. Lászlóról, említi II. András foglaltatásait, illetve ennek kapcsán - nagyon érintőlegesen - a tatárjárást. Kitér IV. Béla korára, részletesen beszél V. István alatti eseményekről, bekapcsolva ide az Anjouk trónigényének históriáját is, említi /Szent/ Margit éppen folyó szenttéavatási ügyét. Beszél Kun Lászlóról, sőt Károly Róbert éppen folyó¹²² megkötött házasságáról is.

Feltehető, hogy szerzőnk használt irott forrást is a magyar történet feldolgozásához, amint DEÉR József véli, de az a kötődés, amely egyedül a magyar történet kapcsán jelentkezik a rendszerességre törekvő, bár vázlatos előadásból nyilvánvaló. Más országok történeténél is használhatott írásos forrásokat: pl. Görögországnál ez feltűnő, mégis Magyarország az, ahol viszonylagos teljesség érződik a szerző koráig. Ha korábban elolvasott is műveket Magyarországról, szerintünk a leírásból inkább a személyes tapasztalat, kortárs elbeszélések, a kor atmoszférája érződik, s megfogalmazása teljesen egyéni.

A társadalmi hierarchia vázolásánál tekintettel van az egyes nemzeti sajátosságokra is. Bizáncban pl. külön kiemeli a császári családot /familia imperatoris/, amelyet az előkelők /principes/ rétege követ; az előkelők állandóan jelen vannak az udvarban, egy részük pedig a haditanács /consilium in armenia/ tagja. Az albánoknál sok a nemes, de nincs felettük uralkodó, hanem a terület el van osztva az előkelők/principes/ között, és nincsenek senkinek alávetve, ugyanakkor ők maguk több tartomány népességét is szolgálatukra kényszerítik. A szerbek is valamennyien szinte kivétel nélkül szolgálóállapotúak /omnes sunt serviles conditionis/, de van királyuk, sőt az adott történelmi pillanatban kettő is van, s bárók /barones/ igen iszákosak. Bulgária élén cár /imperator/ áll, az oroszok pedig uruként a férfiak közül a leghatalmasabb vezért /habent unum ducem permaximum virorum/ tisztelik. A pannonoknak régen tíz királya volt, akiket a magyarok hét vezére /VII duces/ megvert. Jelenleg előkelők /principes/ és nemeseik igen kegyetlenek és igen nagy seregeket tartanak fegyverben. Erdély aranyát is a principes és a nobiles szedik be. A tisztségekre a király nevez ki embereket. A király után rögtön a nádor /palatinus/ következik, második legmagasabb tisztsége a tárnokmester /magister tarnicorum/, rendszerint a bárók közül kerülnek ki e tisztségviselők, Lengyelország hercegségekre oszlik, amelyek élén herceg /dux/ áll, a cseh ki-

rály is vezér /dux/ volt régebben és a római császár pohárnoka /picenaria regis Romanorum/, bárói /barones/ azonban ellenállnak a császárnak is.¹²³

A szerző az egyes országokat kisebb területű egységekre /pars/, ezeken belül provinciákra /provincia/ tagolja, ám tudja azt, hogy Lengyelország hercegségekre /ducatus/ oszlik, Magyarországon pedig vannak tartományok /provincie/ és hercegségek /ducatus/, amelyek igen nagyok. Ez utóbbiról tudja azt is, hogy magyarul bánságoknak nevezik őket, s öt van belőlük azért, mert a király elsőszülöttje öröklí a trónt, a másodszülöttje az első, harmadszülöttje a második stb. hercegséget. Azzal, hogy az első hercegséget a másodszülött fiú területének nevezi, lényegében kimondja, hogy ismeri a hazai "ifjabb királyi" uralmat is. A bánságokat a király nemesekre is ruházhatja, de bármikor visszaveheti tőlük.¹²⁴

Az alávetettek sorsa nem nagyon érdekli őt, csupán azt jegyzi meg, hogy az albánok az Adria partvidékének egy szakaszán szolgaságban tartják az ott élőket, hogy Szerbia lakói szinte kivétel nélkül szolgálaltúak. Szegénységről csupán egy esetben tesz említést. Az általános feudális szervezettől elütő vonásokat részletesen kiemeli pl. az albánok esetében, akikről megírja, hogy "sátrak alatt tanyáznak és állandóan vándor-

rolnak egyik helyről a másikra", továbbá, hogy ezek a társadalmi egységek "csoportonként és rokonságuk szerint" kapcsolódnak azaz nemzetségi társadalomban élnek, amelyek talán a törzsi szervezettség talaján állnak.¹²⁵

A világi szertartásrend szintén hidegen hagyja a szerzőt, csupán a bizánci császárfiak születés utáni bemutatására, a császár étkezési módjára utal és elmondja, hogy Magyarországon csak azok az urak, akiknek földjén a király tartózkodik, kötelesek őt szolgálni /ministráre/. Követjárásról a követekkel kapcsolatos eljárásokról is csak Bizánc kapcsán tér ki, ahol bizony a követek a nagyurak önkényének és a szertartások merev előírásainak áldozatai igen sokszor, mégis sokan szívesen vállalják ezt a várható nagy adományok miatt. A diplomáciai akciók célja a külső veszély elhárítása, a /külső/ béke, amely addig fontos, amíg a belső béke meg nem teremődik, azután az erőpolitika dominál. A békét egvességgel kell szavatolni, amelyet esküvel erősítenek meg. A háborút viszont szövetségek kötése előzi meg, amelyet házassági kapcsolatok létesítésével pecsételnek meg.¹²⁶

Politikai elvei között szerepel, hogy a meghódítandó terület alattvalóit kell megnyerni, hogy "természetes szeretettel" fogadják új urukat. Felhívja a figyelmet a szerb példán a trónról való időelőtti lemondás, a hatalom ideiglenes átadásának veszélyére. Tudja, hogy a politika az igazi szándék eltitkolására, el-

ködösítésére szolgáló eszköz, tulajdonképpen fortély és fondorlat, ami felől egvezkednek. Legeredményesebb lépés, ha hatalmi nyomást lehet gyakorolni a tárgyaló partnerre. Nem kell a látszólagos behódolás, hanem tényleges alávetésre kell törekedni. A szerző szerint történeti érvekkel lehet a háborút indokolni, még akkor is lelkesítő a történeti példa és követendő, ha az igazságosság kritériuma fel sem merülhet vele kapcsolatban, Politikai alapállását meghatározza azt a bigott római katolikus szemlélet, hogy szakadár /schismaticus/ vagy pogány /barbar/ népek eleve csak jogtalanul birtokolhatnak, azaz bitorolhatnak területeket, országokat, s az uralkodó idoneitásának is alapfeltétele a római egyházba való tartozás. Ha az uralkodójelölt az egyház hű tagja, uralmát el kell ismerni, még ha nő is az illető. Természetesen a lány lemondhat örökségéről fia vagy unokája számára is, de elnyerheti általa a trónt férje is. A törvényes fiúutód természetes örököse apja trónjának. Ha az országnak nincs törvényes utódja, akkor az előkelők egy akarattal - mint hajdan a magyarok Attila vezért - választhatnak uralkodót akár önmaguk közül is, de ellenállhatnak egy általuk kívánatosnak éppen nem tartott uralkodó beházasodással szerzett trónigényével szemben.¹²⁷

Éppen a fentiek miatt szerzőnk alaposan taglalja kora utalkodó családjainak házassági viszonyait. Rácföld uránál pl. megtudhatjuk, hogy jelenleg a görög

császár leánya a felesége, de korábban a magyar király, V. István egyik leányát bírta nejül. Tudja, hogy V. István másik három leánya közül az első a görögök császárához ment feleségül, de már meghalt, a harmadik Dragutin István felesége lett. Részletesen leírja a magyar és aragoniai uralkodóház házasság révén létrejött rokoni kapcsolatát. Tudja, hogy Kun László Nápolyi Izabellát vette feleségül, s ezzel kettős házassági szövetség jött létre az Árpád-ház és az Anjouk között. Tudósít egy más forrástól még meg nem erősített tényről is, hogy ti. Károly Róbert valamikor 1307-ben vagy 1308 elején feleségül vette Leonak, Ruthenia nagyfejedelemnek leányát. A lengyel királlyá választott krakkói fejedelem leánya a cseh király felesége lett szerzőnk szerint, majd megölygyűlése után a német-római császár másodszülött fiához akarták adni.¹²⁸

A fentiekből is kitűnik, hogy alapos ismerője a korabeli rokonsági kapcsolatoknak, legyen az akár a görög császári ház, akár az aragoniai ház vagy a szicíliai király rokonsága, a kettéhasadt szerb uralkodócsalád Uros-féle ága, vagy az István-féle ága, az epiruszi despota familiája vagy az Anjou-ház. Mégis legkiváltképp az Árpád-ház genealógiájával és rokonsági kapcsolataival van tisztában és sok esetben ehhez kapcsolódva ismerteti másokat is.¹²⁹

Az államigazgatás terén talán a pénzügyekre van legtöbb gondja szerzőnknek. Arra már rámutattunk, hogy

az arany és ezüst lelőhelyeket szorgosan számba veszi. Ugyanakkor abból a megjegyzéséből, hogy a magyar király nem gyűjt kincset /thesaurus/, arra enged következtetnünk, hogy szerinte a királyok természetes cselekedete a kincsfelhalmozás. A vert pénz kevésbé érdekli, bár erről is ír. Úgy tudja, hogy az első aranydénárokat /denarei aurei/ Thesszáliában verték, a bizánci császár az udvarában megjelenő követeket akkor pénzadományokban részesíti /pecunia/, a csehek uralkodója pedig hatalmas ezüstjövedelméből rengeteg ezüstpénzt, /pecunia/ veret. Részletesen beszámol arról, hogy a törökök adó alá vetették kemény terrorral a bizánciak Kis-Ázsiában lévő területeit, de adóztatják azt a tatárok is; ez utóbbiaknak a bolgárok is adófizetői /tributarii/, és az oroszok is adójuk alatt /sub tributó/ nyögnek. Az Adria vidékén a tengerpart egy részének lakói az albánok adófizetői /tributarii/, a lengyelek pedig házanként egy dénárt /unam denarium/ fizetnek a római egyháznak, és ezt Szt. Péter dénárjának /denarius sancti petri/ nevezik. Magyarországon az adóügyek felett /super tributa/ a tárnokmester áll. Rendes ellátmányról /praebenda/ csak a bizánci birodalomban tud, amelynek azonban bizonyos értelemben zsold színezete van, ugyanis azt a pénzt a fegyverben tartott kíséret után kapják /pro XXV equis et pro XXXV hominibus/. Kifejezetten zsoldos intézményről csak Csehország esetében tesz említést, amikor elmondja, hogy királyai azért hatalmasok, mert az

ezüstbányák jövedelméből sok zsoldost /multos stipendiarios/ toboroznak, illetve Magyarországról írja, hogy itt mindenki köteles a királynak szolgálni bármiféle zsold nélkül /absque aliquo stipendio/ is. A császár által fizetett eltartási díjról /provisio/ is csak Bizáncnál ejt szót.¹³⁰

A pénzügyek - úgy tűnik - elsősorban katonapolitikai szempontból érdekesek szerzőnk művében, bár a világtörténet nagy csatáiból egyet sem ír le, kivéve a hunok /nála magyarok/ és a Kárpát-medence őslakói összeecsapását Szikambriánál. Saját korának harci eseményei közül megemlíti Valois Károly nagy szárazföldi és tengeri akcióját, amellyel bevette Thessaloniké városát, illetve a keresztések rodoszi győzelmét. Tudja, hogy Thesszáliában Károly és a sógora között állandó csatározások folynak, és hogy a két szerb uralkodó is gyakran háboruskodik egymással.¹³¹

A harci eszközök neveiből /genus armorum/ alig említ kettőt: a nyilat, amelyet szerinte először Kréta szigetén alkalmaztak és a lándzsát, amelyet az albánok forgatnak igen jól.¹³²

A hadseregek közül Valois Károlyét tartja nem kis hízélgéssel elsősorban ellenállhatatlannak. Beszél gyalogos /pedites/ és lovaskatonákról /equites/; és az utóbbiakat ti. lovas csapatokat /equestres turmas/ először Krétán alkalmaztak szerinte. Fegyvernemek szerint csak lándzsásokat /lancenarii/ és íjászokat említ, az utób-

biak közül a magyarok kiváltképp kiválóak /optimi sagattarii/, bár igen harciasak a fegyverek bármely nemében /bellicosi sunt in quolibet genere armorum/. Az emberek fegyverforgatásban való jártasságát igen sokra becsüli, szemben azokkal, akik nem jeleskednek a fegyveres vitézkedésben /viri nullius fortitudinis sunt ad arma./ Külön kategoriaként említi a zsoldosokat /stipendiarii/, és a fegyveres kíséretet, amelyet "prebenda" fejében tartanak Bizáncban. Kifejezetten hadiútról csak a Durazzo-Bizánc közötti távolság kapcsán tesz említést. Az egyes hadseregek létszámáról csak a görög császár esetében szól, akit kivonuláskor 2-3 ezres fegyveres /armatus/ előz meg és követ. Ezért furcsa, hogy Magyarországról szólva pontos katonai felmérést végez, megállapítja, hogy egyes előkelők tízezer fegyverest /X milia armorum/ képesek fegyverben tartani, mások ötezret /V milia/, a kisebbek pedig csupán kétezret /II milia/, így a magyar király hadereje szükség esetén meghaladhatja a százezer főt /centum milia armatorum/ is.¹³³

Különösképpen a szíven viseli a Descriptio írója a római katolikus egyház ügyeinek alakulását. Megállapítja, hogy a Dalmát tengerpart lakói le Albániáig tisztán katolikusok, különösen Antibari vidékét emeli ki, az albán partvidék lakóiról pedig úgy vélekedik, hogy "sem nem tisztán katolikusok, sem nem tisztán szakadárok" /nec sunt pure catholici, nec pure schismatici. A szerbek üldözik és bántalmazták a római katolikusokat, mert

királyuk, Uros is üldözi őket és gyűlölettel viseltetik irányukban. Nem így Dragutin István, aki bár a görög egyház híve, szereti és felkarolja a katolikusokat. A keleti népek közül csak a ciprusiak és az örmények katolikusok, Kis-Ázsia lakói ugyan keresztényeknek /christianá/ nevezik magukat, valójában nem azok. A magyarságot István király térítette alig háromezred éve a kereszténységre és hithű keresztények, bár V. István gyermekei közül - IV. László gyermektelen halála után - csak Mária, Sánta Károly felesége jöhetett számításba a trón várományosaként, ugyanis a többi lány szakadárhoz ment feleségül. A lengyelek Róma iránti hűsége szintén töretlen.¹³⁴

A görögöket tartja szakadároknak /schismatici/ és félhitűeknek /perfidii/, akiknek "a szakadárságból vezethető le minden szakadárság a többi szakadár nemzet körében" /ab conum schismate deriuantur omnis schismata inter ceteros nationes schismaticas/. Szakadár Kis-Ázsia lakossága, az albán tengerpart lakóinak egy része, a szerb király és alattvalói, a bolgárok és oroszok. Valamennyi szakadár egyház fölött a bizánci pátriárka áll. Bár a szerző a szakadárok ellen az Anjouház tagjainak összefogását szorgalmazza, hogy több oldalról támadva rohanják le és hódítsák meg a Balkánt, a szakadárok földjét, mégsem ítéli el teljesen a görög egyház tagjait, hiszen az Árpád-ház leányai is egy kivételével szakadárkhoz mentek feleségül, maga Károly Róbert is orosz hercegnőt vett el, s Dragutin István-

ról is az a véleménye, hogy "az ő szertartásrendjük szerint" /in ritu suo/ szent embernek számít, aki kedves a római egyház fiainak is.¹³⁵

Eretnekségről csupán Szerbia esetében tesz említést, elmondván, hogy sok igen gonosz eretnek /heretici pessimi/ él ott, akiket azok fertőztek meg a herezissel, akik az inquisitio elől ide menekültek. A hitehagyást is elítéli művében, amikor leírja, hogy Szt. Margit unokahúga három évtizednyi apácaélet után elhagyta hitét /apostatauit/ és egy cseh főúr után Moshoz ment feleségül. Az egyházon belüli irányzatok mellett megemlékezik török, tatár és más "barbár" nemzetekről /barbare nationes/ is, de - úgy tűnik - a keleti térítés már erre az időre kicsúszott annak a rendnek a kezéből, amelyhez a szerző tartozott véleményünk szerint, s teljesen a ferencrendiek ellenőrzése alá került, ezért szerzőnk nem sok figyelmet szentel a pogányságnak.¹³⁶

Egy helyütt kitér az eretnekek ellen szervezett inquisitionra, de vázolja az ezáltal kiváltott reakciót is: a Szerbia szerte megnyilatkozó üldözését a római egyház papjainak és híveinek.¹³⁷

Kimondottan egyháztörténeti adatot mindössze kettőt tartalmaz a mű, egyrészt hivatkozik a Calcedóniában rendezett zsinatokra, másrészt a magyarok keresztény hitére térítését beszéli el.¹³⁸

Az egyházi hierarchia bemutatásánál természetesen a római pápát teszi első helyre, hozzá hasonló hatalma csak a bizánci pátriárkának van /a schismatikusok fölött/, de közel sem akkora önállósággal. Az egész Balkánon - ezt kivéve - egyetlen egyházi központot említ, Antibarit, amely metropolitai székhely, Magyarországot bemutatva azonban megszalad tolla, s felsorolja az esztergomi, a kalocsai és a spalatói érsekségeket, a győri, zágrábi, veszprémi, pécsi és az erdélyi püspökségeket. Azt is tudni véli, hogy Csehországban egyetlen érsekség sincs. Kisebb papi méltóságról csak egy helyütt Szerbiánál szól, elmondja, hogy Uros népe "rátör a praelatusokra és elfogja ezeket" sok más kegyetlenkedés mellett. Azt hisszük, ez az arány összességében is tükrözi a szerző hovatartozását, amelynek két pólusa Antivari és Magyarország.¹³⁹

Hasonló aránytalanság tükröződik a szerzetesrendek méltatásánál is. Megemlékezik művében a basiliták-ról /calogeri/ egy helyen, másutt a kereszteslovagokra /hospitalarii/ utal, s tudja, hogy a lengvelek egykor olyan frizurát viseltek, mint a cisztercita laikus testvérek /conuersi cistercienses/. Ezzel szemben műve négy helyén is megemlékszik a dominikánus apácákról. Igaz, két olyan esemény kapcsán teszi ezt, amely abban a korban igen nagy port vert fel: az egyik IV. Béla leányának, Margitnak a szenttéavatási ügye,

a másik pedig az a hatalmas botrány, amelyet V. István leánya, Erzsébet kevert azáltal, hogy 32 évi vagy 34 évi apácáskodás után levetette a fátylat és feleségül ment egy bizonyos ZAVIS de Falkenstein nevű cseh főúrhoz, majd annak halála után II. Uroshoz. Mégis az a tény, hogy a szerző olyan részleteket is tud: hol nyugszik Margit teste, Erzsébet ugyanabban a kolostorban apácáskodott, Margit IV. Béla leánya, V. István testvére és másodfokú unokatestvére Franciaország királynőjének, Aragóniai Izabellának - arra mutat, hogy ezt a rendet, s ezen belül is Margit sorsát és kanonizációjának ügyét nagy figyelemmel kísérte. Feltehetőleg maga is dominikánus szerzetes volt. /Erre még¹⁴⁰ visszatérünk/.

Teológiai ismeretei alaposak lehettek, hiszen a különféle egyházak egymáshoz való viszonyát, a schismát és az eretnekségeket jól meg tudja határozni, mégis furcsa, hogy Krisztus neve csak egyetlen helyen fordul elő a művében, de ott is csak úgy, hogy a szentostyára /corpus Kristi/ is tehetnek esküt.¹⁴¹

A szentekhez való viszonyulása és érdekes következtetésre vezethet. Általában szentekről csupán egy helyütt értekezik, megemlítve, hogy esküt lehet tenni a szentek ereklyéire is. Ha mostmár, nem tekintjük azokat a szenteket, akikre műveik kapcsán tér ki - mint pl. Szt. János, az Apocalypsis szerzője, vagy Szt. Pál, akinek leveleire és egy utazására hivatkozik - alig ma-

rad néhány név a szentek hatalmas tárházából. Ime:

- 1/ Szt. Lukács Bitiniában született.
- 2/ A vandálok Szt. Ágoston idejében pusztítottak Itáliában és Afrikában és Hispániában.
- 3/ Szent Márton Sabariában született.
- 4/ Szt. István térítette meg a magyarokat.
- 5/ Szt. Imrét szentté avatták.
- 6/ Szt. László az Árpád-házból származik.
- 7/ Szt. Erzsébet IV. Béla nővére volt.
- 8/ Szűz Margit kanonizációja épp folyik.
- 9/ Szent Andrást Patrasba feszítették keresztre és testet is ott van elrejtve.
- 10/ Szent Miklós teste Bariban nyugszik.

142

Ezek közül Lukácsot nyugodtan János és Pál mellé sorolhatjuk, eltekinthetünk Szt. Ágostontól is, hiszen csak kormeghatározásként kerül a képletbe. Ha Szt. Mártont a magyarországi szentek közé soroljuk, ahogy a szerző is teszi, a hazai szenteken /ezekből teljes a felsorolása!/ kívül csupán Szt. Andrásnak szól részletesen a szerző, akinek ereklyéiről sem feledkezik meg, a másik Szt. Miklós, aki viszont úgy kerül figyelme középpontjába, hogy ereklyéjének őrhelye, Bari, Antivarival szemben fekszik Itáliában. Összegezve, elmondhatjuk, hogy szerzőnk szemléletét a magyarországi szentek ismerete befolyásolja, de különösen tiszteli Szent Andrást és Szt. Miklóst.

143

Nem egyházi jellegű téma, de az egyház szempontjából kiváltképp fontos a viasztermelés, amit szerzőnk

Bulgária leírásakor tesz szóvá, ahol szerinte "igen sok viasz"¹⁴⁴ van.

Számos olyan nép neve is előfordul a műben, amelyek országáról nem, vagy csak közvetve beszél a szerző. Így pl. tudja, hogy egykor Galata vidékén gallok éltek, a mű keletkezése korában pedig Achaiában, Lacedeimoniában is jelen vannak.

Más történeti népek közül a vandálok és a pannonok szerepelnek, bár ez utóbbiakkal egy kis probléma van, ugyanis a szerző azt állítja, hogy ők voltak egykor a rómaiak pásztorai, ám a "pastores Romanorum" szerinte a Macedonia és Thessália között élő blazi, vagy blaci nép volt, amint egy másik helyen állítja. Ez a nép tehát aligha lehet a román, ugyanis azok pannon eredete éppenséggel igazolhatatlan.

A velenceiek Kréta urai és hódítottak a dalmát partvidéken is, a lombardok pedig ott vannak Lacedemoniában is.

Kis-Ázsiában törökök, a Fekete-tenger északi partvidékén tatárok élnek, az előbbieket a bizánciakat, az utóbbiak a bolgárokat és az oroszokat adóztatják. Szó van még székelvekről, s talán a Barcaságba betelepült románokat rejti a sicurita név. Valószínűleg itáliaiakat rejti bizonyos esetekben a latin népnév, de az sem kizárt, hogy minden esetben az Adria keleti partjának lakóira kell ezt értelmezni. Tudjuk, hogy Durazzó vidékén latinok élnek, de ott vannak a szerbek által megszállt tengerpartokon is,

kiemelten pedig Antivari vidékén, vagyis tulajdonképpen a dalmatákat lehet a latini mögött sejteni. Beszél szerzőnk általában szlávokról is, de ez már átvézet egy másik problémára: a nyelvek kérdésére.

Egyedül az albánokról mondja a szerző: "ezeknek az albánoknak a nyelve pedig különbözik a latinokétól, a görögökétől és a szlávokétól úgy, hogy semmiben sem értik meg magukat más népekkel..." Ugyanezen szerző ugyanakkor semmit sem mond a magyarok nyelvéről, amely pedig szintén egyedülálló Közép-Európában; úgy látszik, a magyart ismerhette, s azért ennek magányossága fel sem tűnt neki, nem úgy, mint a számára érthetetlen al-¹⁴⁵bán.

Igazán járatos szerzőnk a szlávok nyelvében is, ugyanis tudja, hogy az oroszok és bolgárok ugyanazt a nyelvet beszélik, melyhez hasonló a cseh is. "Megjegyzendő pedig az - írja -, hogy az oroszok /Rucheni/, a bolgárok /Bulgari/, szerbek /Rasenses/, szlávok /Sclavi/, csehek /Bohemii/, lengyelek /Poloni/ és a poroszok /Prusenii/ egy és ugyanazon nyelvet beszélik, tudniillik a szlavont /Schauonicam/, amiből kitűnik, hogy szlavon nyelv /lingua Schauonica/ nagyobb és elterjedtebb a világ összes nyelveinél".¹⁴⁶

Azt hisszük, az önmagában is sokat mond: ha a szerző az összes szláv nyelvet a szlavonhoz hasonlítja, az csak azt jelentheti, hogy valamennyi közül a szlavóniai idiómát ismeri legjobban, s ehhez viszonyítja a többit is.

Ugyanakkor használ olyan szavakat is, amelyek első-
 sorban a dalmát nyelvből ragadhattak rá, mint pl. az
 amenus speciális jelentésben, vagy a sokszor ismételt
 argentifodina /, a bastardus vagy a penultimus sza-
 vak, illetve a kimondottan dalmátnak tekinthetők, mint
 pl. calogeri és a roncino alakok. Találhatók művében
 hungarizmusok is, mint pl. a banatus, vagy a tarnicus
 terminusok, de ami még feltűnőbb, két ízben is az "a"-
 val kezdődő nevek /Anatolia, Agrinon/ esetében elhagyja
 a kezdőhangot és Natoliát, illetve Gridensis civitast
 ír. /Hasonló tévesztéssel találkozunk II. Lajos egyik
 1519. március 28-án kelt okmányában, amelyben szintén
 Natholië /gen/ szerepel Anatholië helyett./ Nyilvánvaló,
 hogy az "a"-t ebben az esetben határozott névelőnek érez-
 hette. Számtalan írássajátossága van a szerzőnek, így pl.
 "per maximum" szót hol egybe, hol pedig külön írja. A
 "de nocte vident" szerkezetben a szerző sajátja, hogy
 kiteszi a de praepositiot. A "duos provincia continet se,
 videlicet clisaram et tumurist", minden bizonnyal magyar
 tárgyragot rejt. "Utriusque sexus" - talán egyeztetési
 hiba, magyarázata lehet, hogy a magyar nyelv a számnevek
 után egyes számot használ. A "domini karuli amiciciam" -
 a helyes szórend amiciciam domini karuli, a birtokos -
 birtok talán magyaros szórend. A szerző lehet tehát akár
 dalmát vagy magyar is.

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a szerző a
 magyar állapotokat, Magyarországot, a magyar történelmet,

a magyar egyházi szervezetet ismeri, legkiváltképp személyes tapasztalatokból, ugyanis a részletesebben tárgyalt Bizánci Birodalomról elsősorban szakirodalmi tájékozottsággal rendelkezik. Emellett kiválóan ismeri a dalmát partvidéket és kiváltképp Antivari /Antibari, ma: Bar/ környékén mozog otthonosan. Elmondja, hogy Dalmácia egykor Görögország első tartománya volt, ma Magyarország tizenhatodik tájegysége, öt városa magyar kézen van, mivel ezek és a szlávok illetve a velenceiek elfoglalták egyes részeit, Durazzó felett a tarentinói herceg gyakorol fennhatóságot, várlakói latinok. Várai és városai a tenger fölé nyúlnak, két érseki székhely is van itt, az egyik a magyar kézen lévő Spalató, a másik Antibari. Legtipikusabb ruhájuk a dalmatika, római katolikusok és ezért szívesen látnának maguk felett egy Anjou vagy Valois házból származó katolikus uralkodót.¹⁴⁸

Különösen érdekli szerzőnket a hajózás, s leginkább az "Adriai részek"-et ismeri jól /Durazzó-Brindisi Bari-Antibari, mintha maga is többször megtette volna ezeken át az utat.¹⁴⁹

A világ összes nyelvei fölé helyezi a szlavont, amelyre minden szláv nyelvet visszavezet, s azt állítja, hogy a világ legelterjedtebb nyelve ez.¹⁵⁰

Ezek után nyilván célszerű feltenni azt a kérdést, ki is lehetett tulajdonképpen a mű szerzője? GORKA- mint említettük - franciának véli, PRÁGA pedig dalmátnak. POPALISSEANU és DEÉR József GORKA hipotézisét veszik át. A

mi feltevésünk legközelebb PRÁGA koncepciójához áll.

A mű tartalmi elemzése a következő támpontokat nyújtja: a szerző élitéli a görögkeleti vallást, ostorozza híveit, tehát aligha lehetett görög, bolgár, orosz vagy szerb. A délszlávokról egyébként is elég becsmérőleg ír. Az albánokat és cseheket egyértelműen tolvajoknak nevezi, az pedig nem valószínű, hogy ilyen jelzőkkel illetné saját nációját. Számításba jöhetne még a lengyel származás, de róluk igen keveset beszél a szerző, a németek iránt pedig szintén antipátiával viseltetik, s alig említi őket. Ha PRAGA érveit és az általunk felsorakoztatott érveket vesszük figyelembe, akkor a francia és itáliai származás is elesik. Arról már szóltunk, hogy a szerző kiválóan ismeri az Adria keleti partvidékét, tehát minden bizonnyal ott kereshető működési területe, de nyelvi vétségei és dalmatizmusok viszonylag kevés száma miatt aligha tekinthetjük őt született dalmátnak.¹⁵¹

Az a tény, hogy a szláv nyelvek kiváló ismerője és legbehatóbban a magyar helyzetképet ismeri, arra enged következtetni, hogy Magyarország valamelyik melléktartományában, feltehetőleg az általa favorizált Szlavóniában kell származási helyét keresnünk.

A mű jelenleg ismert szövegvariánsainak egyikéből sem derül ki a szerző neve, társadalmi rangja, nincs konkrét célzás személyére, annyi mégis azonnal megállapítható, hogy pap az illető. Forrásként használja ugyanis a Breviarium Romanumot, számtalan helyen utal a bib-

liára. Az albánokról meg tudja állapítani, hogy "sem nem tisztán katolikusok, sem nem tisztán szkizmatikusok", ami alapos teológiai képzettségről tanúskodik. Másutt is kitér rendszeresen a lakosság hitére, kiemelve a katolikusokat, nem titkolt ellenszenvvel emlegetve a szkizmatikusokat és a balkáni eretnekeket, akik egy része az inquistio elől Szerbiába menekült.¹⁵²

Az inquistic emlegetése és más tényezők is arra engednek következtetni, hogy a szerző koldulórendbeli szerzetes volt. A carus rendek elsődleges célja volt ugyanis ekkoriban a katolikus doktrína ázsiai terjesztése és a boszniai eretnokség, a szerb, a bolgár és a görög szkizma leküzdése. A pápaság különösen nagy figyelemmel fordult 1307-1308-ban a Balkán felé, mert felmerült a római egyház és a szerb egyház uniójának lehetősége éppen Domonkos- és Ferenc-rendi szerzetesek előzetes tevékenysége révén.

A tárgyalásokra kiküldött pápai legátusokat is a rendek soraiból válogatták. Valószínű, hogy a szerzőt a dominikánus rendhez kell sorolnunk, ugyanis ennek belső ügyeiről igen sokat tud, pl. tudja, hogy Erzsébet, V. István leánya abban a kolostorban apácáskodott, amelyben Szt. Margit teste nyugszik, továbbá, hogy Margit kanonizációja "éppen most folyik". Szerzetesi, papi mivoltát tanúsítja még, hogy érdeklődik más szerzetesek élete iránt is, ahol lehetséges, számba veszi a szentek

ereklvéit és felsorolja a szenteket, illetve dicséri a szentéletű embereket, s gyűlölettel ostorozza az egyház ellenségeit.

Megtudjuk továbbá a műből, hogy a szerző határozott célja értekezni /pertractandum, tractandum est/ a témáról¹⁵³, írói ambíciója tehát tagadhatatlan.

A szerző személyének nyomozását célozhatja, ha közelebbről meghatározzuk más műve jellegét. A mű ugyanis jelentős eszmetörténeti dokumentum. Egy adott időben bemutatja Közép- és Délkelet-Európa országait, hol csaknem teljes, hol hiányos képet adva földrajzi viszonyaikról, lakóikról, szokásaikról, történelmükről. Ezen leírások szűkszavú pontatlansága, avagy részletes pontossága is utal az ismeretlen szerző céljára: mely országokat tekintti fontosnak és melyeket csak másodrendűeknek. Bizánc meghódításával és a "Keleti Frank Birodalom" megteremtésével kapcsolatban. Mert ez a cél, melynek szolgálatába állítja művét, s melyet több helyütt világosan és érthetően megfogalmaz.

Elmondja, pl., hogy Bizánc gyenge és a törökök is gyengítik, ezért alkalmas lenne most a latin császárság rekonstrukciója, a dalmát part latinjai szeretik és várják a gallokat, ott tehát nem kell ellenállásra számítani, sőt támogatást remélhetnek, az albán területek könnyen visszahódíthatók lennének, mert lakói között sok a római katolikus, a szerbek oly gyengén felszereltek, hogy még akkor is legyőzhetők, ha ötvenszeres túlerőben vannak.

egyébként is már két tűz közé kerültek, hiszen támadást lehet indítani ellenük mind Theszaliából, mint Itáliából, ezért kéri II. Uros a békét és hitegeti Rómát, hogy felhagy a szakadársággal, de nem lehet hinni neki, mert csaló, tehát fegyverrel kell megtörni hatalmát. Erre pedig akkor lenne az idő legalkalmasabb, ha Valois Károly megszerezné újból Bizáncot, aztán az új erőre kapott Latin Császárság /Keleti Frank Birodalom/ és az Anjou kézen lévő Magyarország harapófogójában egyszer s mindenkorra szétverhetnék és alávetethetnék a görög egyházba tartozó és pogány népeket, ezzel véget vethetnének a balkáni herezisnek, s az egyházszakadásnak mindörökre.¹⁵⁴

III.

A kérdés mostmár az, hogy találunk-e olyan magyar származású, Szlavóniában ismerős, a Balkán nyugati területén működő dominikánus szerzetest, aki a pápaság balkáni terveinek szószólója lehet, s az Anjouk, Valoisok politikai szekértolójaként ismert, ugyanakkor franciás iskolázottságú és irodalmi tevékenységet is kifejtett hozzá, nem idegen tőle a követjárás sem, Szent Miklós és Szent András igen nagy tisztelője, és Margit szentté avatása ügyében is otthonosan mozog. Az exponált időszak, a XIII. század vége, a XIV. század eleje eléggé forrásszegény korszak, mégis úgy tűnik, lehet olyan férfit találni, aki eleget tud tenni a kíváncsoknak.

Ez a férfi pedig nem más, mint ANDREAS HUNGARUS.^{154/e.}

Családi viszonyairól annyit tudunk, hogy apja minden valószínűség szerint az a Péter fia Kelyan volt, aki-

nek volt egy Antal /Hontol/ nevű testvére is /az utóbbi név talán a koldulórendek iránti tiszteletre utal/, és rokonaikkal együtt a Vág folyó mentén, Szerdahelytől északra birtokolták földjüket.¹⁵⁵ Kelyan ispáni rangra¹⁵⁶ emelkedett, és jelen volt e tisztségben már 1258-ban egy akciónál, amikor a bakonybéli apátság több, Noszlop faluban élő szolgáját az egyházi nemesek sorába emelte.¹⁵⁶

Már ekkor is egyházi berkekben forgolódott csakúgy, mint másfél évtizeddel később, amikor 1272-ben az apácasomlói szerzetesnők tiszte /officiális/-ként jelen van egy egyezség megerősítésénél.¹⁵⁷ Feltehetőleg szolgálataiért nyert a szlavóniai Roviscse megyében földet, ugyanis egy birtokadományozási ügy kapcsán fiai már itteni birtokosként szerepelnek 1270-ben.¹⁵⁸ Kelyanról tudjuk, hogy több fia volt, de név szerint csak kellőt ismerünk, az egyik az 1279-ben szintén ispáni tiszte betöltő Bolchardus,¹⁵⁹ a másik a szóbanforgó András,¹⁶⁰ akinek a nevével már 1247-ben találkozunk, amikor is IV. Béla király egy hívének Pétervásárábeli Mikus ispán és "András mester, káplánunk és győri kanonokunk" közreműködésével /per fideles nostros Micus...-et magistrum Andream capellanum nostium Canonicum Jauriensem/ adományozza egy várépítésre alkalmas hegyet hat ekealja szántóval.¹⁶¹ Később 1266-ben, amikor István ifjabb király egyik udvari jegyzőjének, Kázmér mesternek és testvéreinek adományoz bizonyos várföldet, a beiktatás "Kelyan fia András mester, kápolna ispánunk tanubizonysága alatt" /sub testimonio Magistri Andree

filij Kelyan comitis Capelle nostre/ történik.¹⁶²

Talán egy évvel később, amikor István Joakim fiát és annak testvérét nemesi rangra emeli az aktus a nemes és bizalmi férfiú, "András mester, mosoni főesperes és kápolnájának ispánja jelenlétében" /ad iustautioum nobilis et discreti viri magistri Andree Archidiaconi Mosoniensis et Comititis Capelle sue/ bonyolódik le.¹⁶³

Amikor a király - V. István 1270-ben atyja lelkiüdvéért az esztergomi káptalannak adományoz egy falut a birtokba iktatást már "András mester, házunk különleges feladatokkal megbízott jegyzője által" /per magistrum Andream, specialem Domus nostra Notaricum/ hajtja végre.¹⁶⁴ Hogy mit jelentett ez a "különleges" megbízatás, arra csak gyanakodhatunk. Járt ugyanis 1270-ben I. Károly szicíliai királynál egy magyarországi szerzetes, mint a magyar király követe. Az Anjou -regesták őrizték meg a követjárás emlékét a Nápolyi Levéltárban. Sajnos épp az a tény, hogy egy kivonattal állunk szemben, amelynél az elírások könnyen fordulhatnak elő, teszi bizonytalanná elképzelésünket. A követ nevét ugyanis így adják meg "honestus et religiosus vir, frater Adriano Vngarus de Ordine Minorum".¹⁶⁵ András, az Adriánus név elírása még megmagyarázható. Nagyobb probléma viszont, hogy a követ a ferences rend tagja. Mivel a követjárás júniusban esett, a speciális notárius-i címet pedig julius legvégén említik, méghozzá a további egyházi méltóságok mellőzésével, nem lehet kizárni annak lehe-

tőtségét, hogy András mester közben a ferencesek sorába lépett és így őt kell a követnek vagy "diplomáciai futárnak" tekintenünk.

Talán éppen IV. Béla leányának, Margitnak a halálára, vagy annak szenttéavatási ügyeit intézve - ami V. Istvánnak kiváltképp szívügye volt - jutott arra az elhatározásra, hogy rendet változtat és a dominikánusok között folytatja tevékenységét. Margit szenttéavatásához szükséges vizsgálati jegyzőkönyv szerint ugyanis egy Cecilia nevű apáca a kórusban rosszul lett és hiába éleszgették a nővérek, "akik végül attól félvén, hogy tüstént meg fog halni, hivatták egy testvért, névszerint Andrást /fratrem nomine Andrea/, aki ugyanazon helyen az ő vallomását meghallgatta.¹⁶⁶ A nápolyi legenda egy másik passzusából az is kiderül, hogy továbbra is Győr vidékén élt, tehát azonosnak kell tekintenünk a korábbi győri kanonokkal és mosoni főesperessel. Történt ugyanis, hogy egy Guido de Gaia nevű ispán ördöngős fia, megszabadult Szent Margit érdemei révén a démonoktól. "Az ő apja előtt pedig az isteni kegy nem volt ismeretlen, hanem amikor András testvér a prédikátorok rendjének győri alpriorja szentbeszédet tartott /predicante fratre Andrea subpriori in Jaurino ordinis Predicatorum/, az ő nyilvános prédikációja alatt felállt és mindenki füle hallatára elmesélte az események teljes sorát az isten mindenhatóságát és a szent szüz /Margit/

érdemeit dicsőítőknak.¹⁶⁷ Feltehetőleg ezek után az események után került ki Franciaországba,¹⁶⁸ ugyanis ekkoriban írja meg ismert művét a "Descriptio victoriae a Karolo Provinciae comite reportatae"-t, amelyet X. Lajos francia király fiának, I. Károly szicíliai király unokaöccsének, Péternek, Alencon grófjának ajánlott, s amiben az Anjou grófnak a Hohenstaufok feletti győzelmét örökített meg.¹⁶⁹ Ezen mű bevezetőjében büszkén vallja, hogy néhai boldog emlékezetű Béla és István magyar királyok egykori káplánja és familiárisa volt, jelenleg pedig Pétert ismeri el urának.¹⁷⁰ Mindebből visszakövetkeztetve arra kell gondolnunk, hogy magisteri fokozatát is a párizsi egyetemen szerezhette, ugyanis műve egy helyén utal egy levélre, amelyet ő fordított franciából latinra,¹⁷¹ amit nem lehet egyiknapról a másik napra megtanulni. Másrészt az is biztos, hogy ez a mű 1284. előtt keletkezett, ugyanis még Péter életében írta a szerző,¹⁷² aki pedig 1284-ben halálozott el. A mű számtalan bibliai utalása és biblikus nyelvezete is mutatja a szerző pap mivoltát és teológiai jártasságát.¹⁷³

Ura halála után hamarosan a Balkánon találjuk: 1286. január 13-án jelen van a raguzai szűz Mária templomban, ahol pápai megbízásból jár el egy ügyben.¹⁷⁴ Könnyen lehetséges, hogy ekkoriban alapították Antibari mellett a híres Dulcigno-i domonkos kolostort, s szerzőnk is ennek a lakója lett azzal a céllal, hogy bekapcsolódik a balkáni misszióba, amelynek célja az eretnekség kiirtása és az egyházszakadás megszüntetése volt. Találkozunk nevé-

vel 1290. szeptemberében is, amikor Mária királynő és fia Martell Károly ügyeit intézi.¹⁷⁵ Hosszú szünet után bukkan újra elénk 1306-ban, amikor Károly Róbert megbízásából V. Kelemen pápánál járt, hogy Margit szentté avatási ügyét szorgalmazza.¹⁷⁶ Talán éppen ekkoriban halálozott el Antibari érseke, Marinus¹⁷⁷ s a pápa őt ültette a megüresedett érseki székbe.¹⁷⁸ Így érthetővé válik szent Margithoz fűződő viszonya, Szent Miklós iránti tisztelete, akinek reliquiáit a szemben fekvő Bariban őrizték, a védőszentjének, Szent Andrásnak kultusza is művében, magyar származása pedig megmagyarázza a magyarországi szentekkel kapcsolatos ismereteit is. Ekkor már rendkívül öreg embernek kellett lennie, hiszen 1247-ben már magisteri fokozattal rendelkezett s udvari káplán volt, tehát aligha született később a század huszas éveinél. A *Descriptio Europae Orientalis* megírása idején, 1308. kora tavaszán tehát már nyolcvan év körüli aggastyán, ami önmagában is megmagyarázza e mű számtalan fogyatékoságát. Ha valóban ő írta a *Descriptio Europae Orientalis*-t, akkor 1308-ban még az élők sorában volt, de a továbbiakban már semmi hírünk róla.

A mű, valószínűleg utolsó nagy fellobbanásának terméke, amelynek befejezése után nem sokkal eltávozott az élők sorából.

J E G Y Z E T E K

1. FRAKNÓI VILMOS: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkal. I. 1000-1417.
Bp. 1901. elszórtan: főképp p. 97-98.
SZÁNTÓ KONRÁD: Katolikus egyház története I. Bp.
1984. p. 387-389.
PATEK FERENC: Az Árpádok és Anjouk családi összeköttése. Századok, 52/1918. p. 449-498.
KRISTÓ Gyula: A rozgonyi csata. Bp. 1978. p. 9-12.
2. GÓRKA im.: p. XIII-XIV.
3. GÓRKA im.: p. XLVIII-IL.
4. Anonymi Descriptio Europae Orientalis. Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia anno MCCCVIII. exarata. /ed.: Olierd GÓRKA/
Cracoviae, 1916. IL. /1./ 70. p.
5. GÓRKA: i.m. Továbbá: Descrifierae Europei Orientale de Geograful Anonim. /Anonymi Geographi Descriptio Europae Orientalis./ /ed.: et. trad.: de G. POPA-LISSEANU/ Bucuresti, 1934.
Fontes historiae Daco-Romanorum 2. text.: p. 13-35.
trad. rom.: p. 37-63.
6. GÓRKA im.: p. I-II.
LISSEANU im.: p. 5-12.

DEÉR József: Ungarn in der Descriptio Europae Orientalis. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. 45./1931./ p.1.-22.

7. PRAGA, Giovanni: Una "Descriptio Europae Orientalis" del 1308 e le caratteristiche delle fonti per la storia delle crociate nel secolo /XIV. Archivio Storico per la Dalmazia, 15/1933. p. 293-302.
8. SRH I.p. 149. 7. /SRH = Scriptores Rerum Hungaricarum, ad SZENTPÉTER Imre /Bp. 1937./
9. KOSÁRY Domokos: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. I. Bp. 1953. p. 107.
10. MÁLYUSZ Elemér: A mezővárosi fejlődés /Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században /szerk.: SZÉKELY György /Bp. 1953.p. 172.
minderre: Repertorium fontium historiae medii aevi primum ab Augusto Potthast Digestum. nunc cura collegii historicorum a pluribus emendatum et auctum.
IV. Fontes /D-E-F-Gez./ Romae, 1976. p. 172.
11. KRISTÓ Gyula: Rómaiak és vlachok. Századok. 12/1978. p. 652.
12. GÓRKA im.: p. XIII.
13. GÓRKA im.: p. XIV-XV.
14. GÓRKA im.: p. XIII.
15. GÓRKA im.: p. VIII-IX.

16. TRENCSENYI-WALDAPPFEL Imre: Mitológia Bp. 1963.
p. 77.

17. PECZ Vilmos: Ókori lexikon X. p. 63.

TRENCSENYI-WALDAPPFEL Imre: im. p. 100-101.

18. Vö. PECZ Vilmos im.: p. 56.

GÓRKA szerint a D-vel jelzett kódex margójegyzete a Libanont Libdiára javítja.

19. Haytonus örmény herceg. - később praemonstratensis rendbéli szerzetes - a "dominus de Curchi"; művének címe: Flos historiarum terre Orientis.

20. Kisázsia

21. Vö. PECZ Vilmos im.: p. 321.

22. Vö. PECZ Vilmos im.: p. 781.

23. Vö. PECZ Vilmos im.: p. 991-992.

24. Vö. PECZ Vilmos im. p. 341.

25. Úgy tűnik, a szerző az Anatolia szóban az "a"-t - föltéve, ha szerző magyar volt - határozott névelőként foghatta fel.

26. Andronicus /1277-1320/

27. Vö. PECZ Vilmos im.: II. p.1.

28. Vö. PECZ Vilmos im.: p. 1026.

29. Vö. PECZ Vilmos im.: p. 374.

30. Szláv szó, a jelenlegi orosz nyelvben "szvjataja gora"-nak mondanánk, a bolgárban pedig "szvjata gora".

31. "Calogerü" - Istvánffy Miklós pannon históriájában /Köln, 1622/ a VII. könyv 99. oldalán hasonlóképp görög szerzeteseknek mondja ezeket. A dalmátban "caloieri"-nek írták, ugyanebben a jelentésben.

32. Ez az Uros.

33. Egykorú tanubizonyság erre: BENINIANUS DE TUDELE

/Vö. A. XENOPOL: Les romanis au noyem age; Paris;
1885. 39-44, különösen p. 41./

Blachia, Vlachia, Walachia, est Thessalia veterum
sensu lato, id est omnis terra inter Oetam Olympum
que montes sita." /Fontes rerum Austriacarum 1,497./
Vö. még: J. ARGINTEANU: Istoria Romanilor Macedoneni.
Bucuresti, 1904/

A magyar és a bizánci írók ebben az időben colonusnak
nevezték őket. A. STURDZA szerint /La Terre et la
Race Roumanie. Paris, 1904, p. 231./

34. Vö. PECZ Vilmos im.: p. 8.

35. Talán féldrágakő, fehér színű? /albus/ GÓRKA im.: p.15.

36. Tarentói Fülöp, II. Károly szicíliai király fia.

37. GÓRKA Isydo~~r~~us Hispaniensisre /villa Platonis Achade-
mia Athenarum/ hivatkozva Athén mellé lokalizálja. .

38. Fekete-tenger /így egyben nem magyaros?/

39. Naupactos - a Korinthusi-öbölnél.

40. Agrinion/?/ - Epirusban.

41. i.e. Berat - Albániában.

42. Serguices /i.e. Serviana/ - Janina közelében?

43. Tarentói Fülöp 1294-ben feleségül vette Ange Nicep-
phoros epirusi despota és Anna Contacuzenos leányát,
Thámárt.

GÓRKA: im. p. 16-17.

44. Nicephoros Ange fia Thámár testvérbátyja. Thomas, 1306. körül feleségül vette Michael bizánci "ifjabb császár" leányát, Annát.
45. Tarentói Fülöp, II. Károly szicíliai király fia.
46. Azonos Hummal /ma Hercegovina/.
47. Ma Montenegro és Észak-Albánia.
48. Ma Promorje.
49. Makar, ma Krajna /GÓRKA/
50. Raska /GÓRKA/
GÓRKA im.: p. 29.
51. Szkutari-tó /?/
GÓRKA im.: p. 31.
52. Neretva
GÓRKA im:p. 32-33.
53. GÓRKA szerint ez a Drina vagy a Bincs vagy a Morava. Bistrice előfordult már Magyarországon az erdélyi részen.
GÓRKA im.: p. 32-33
54. ronzino /dalmát, olasz/ = kistermetű ló;
átvitten: hitvány ló, gebe. A szó magyarországi elterjedtségére utal, hogy személynévként az 1211-es tihanyi összeírásban szerepel egy RONCIN nevű férfi.
/PRT X. 510./

55. bogumilek - a szövegben "heretici pessimi".

GÓRKA im.: p. 30-31.

56. A rác provincia Ras váráról és a Raska folyóról
kapta a nevét. /GÓRKA/

57. serviensek

GÓRKA im.: p. 31.

58. Uros II. Milutin /1288-1321./

59. Stephanus Dragutin /1276-1282/ továbbá az ország
északi részén egészen 1316-ig

60. Nemanja István

I. Uros	
Dragutin István	II. Uros Milutin

GÓRKA im.: p. 33.

61. V.ö.: Milutinus

62. V. István harmadszülött leánya, Katalin, Máriaanak,
II. Károly feleségének testvére.

GÓRKA im. p. 34.

63. "multitudinem uxorem simul actu habens": a felesége
pedig akkor Szimonisz, II. Andronikosz görög császár
leánya.

GÓRKA im.: p. 35-36.

64. WERTNER Mgr: A középkori délszláv uralkodók genealógia
története. Temesvár, 1891, /p. 82-83/ alapján ezt a fér-
fit III. Uros Istvánnak tarthatjuk, aki II. Uros Ist-
ván törvénytelen fia volt, anyja ismeretlen.

GÓRKA:im.p. 35-36.

65. V. István ama bizonyos negyedik leánya, aki a Nyulak-szigeti kolostorban élt, és Uros előtt egy csehországi nemes volt a férje.

GÓRKA im. p. 35-36.

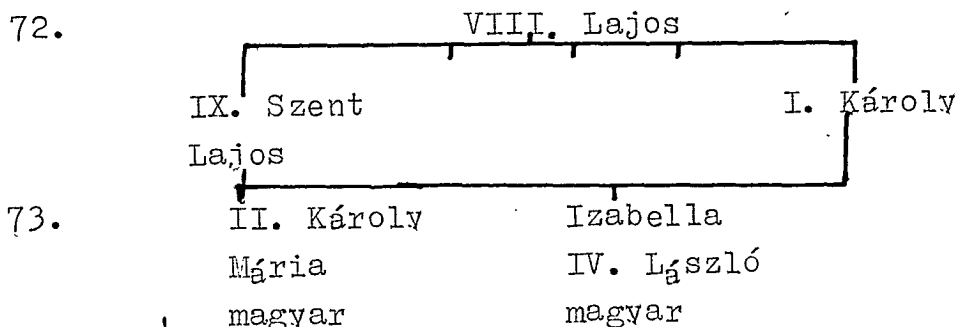
66. III. Uros István három házasságáról van tudomásunk.

Az első egy - névről ismeretlen - bolgár hölgy, akit 1293. körül vett feleségül. A második Kán László erdélyi vajda leánya. Ha azonban helyes a "Névtelen" művének kronológiai elhelyezése, módosítanunk kell e házasság időrendjét. WERTNER /p. 84-87/ Gentile azon okiratára hivatkozva, amelyben az Kán Lászlót kiközösíti /1309. dec.25./ ezt a házasságot 1308. szeptembere utánra keltezi. A pápai követ ugyanis azt írja, hogy akkor hallott László vajda leányának tervezett házasságáról, "amidőn Zágrábban időztünk Budára jövetelünk előtt". Gentile itineráriumának ismeretében zágrábi tartozkodását kb. 1308. szeptember 9. és 25. közé datálhatjuk. Tehát vagy a bíboros járt egy korábbi időpontban is Zágrábban, amiről nem tudunk, vagy másfél év távlatából már megcsalta emlékezete, s így egy korábbi értesülést későbbi eseményhez asszociált. /Gentile levele: MVH Ser. I. tom. II. 369./ Harmadik felesége témánk szempontjából érdektelen.

67. E forrásból értesülünk II. Uros leányáról, akit az Anjouk családjába kíván apja beházasítani, de hogy

e hölgy korábban már házasságban élt volna, nem tudjuk. Volt emellett Urosnak egy Anna nevű törvénytelen leánya is, aki 1292-ben II. Mihály bolgár cárhoz ment feleségül és férje csak 1324. körül taszította el, tehát ha két házasságban élt, az első mindenképp meg kellett hogy előzze a fent említettet; erre azonban semmiféle adatunk nincs.
/Minderre WERTNER no./

68. Bulgária 1018-tól egészen 1188-ig bizánci fönnhatóság alatt volt.
69. II. András bolgár hódítását fia IV. Béla ifjabb király vidini hadjárata után /1230./ számíthatjuk.
70. II. Leo 1308. körül kezd el kormányozni. I. Leo unokaöccse. /1270-1301./
71. Károly Róbert ruthén feleségéről más forrás nem tud.

74. Bizonyára a rákosi országgyűlés végzésére utal.

75. Konst. Porph^h..:

Vaskapu - Belgrád 4 napi járóföld

Belgrád - Szirmium 2 napi járóföld kb. 25 km/_{nap}

ue. Pusztaszer - Szeged: 25 km

Magyarország = /1000 . 1000 km/

76. SRH I. 45.

77. Sicambria azonos Aquincummal.

V.ö. SRH. I. 149. /7. jz./

78. GÓRKA im.: p. 52.

79. GÓRKA im.: p. 54.

80. Mária 1292. január 6-án adományozza Magyarországot fiának, Martell Károlynak. /1272-1295./

81. Károly Róbert e házasságáról a magyar genealógiai irodalom nem tud.

82. GÓRKA im.: p. 55.

83. GÓRKA im.: p. 57.

84. GÓRKA im.: p. 55-56.

85. GÓRKA im.: p. 59.

86. GÓRKA im.: p. 58-59.

87. GÓRKA im.: p. 7-8, 9-10, 57, 9, 19, 14.

88. GÓRKA im.: p. 17-18, 25-27, 30, 31, 51.

89. GÓRKA im.: p. 46-47, 4-5, 10, 38-39, 41, 6, 40, 11, 12, 24, 25, 29, 32-33, 47-48, 57, 44.

90. GÓRKA im.: p. 4-5.

91. GÓRKA im.: p. 15, 17-18, 18-20, 6, 14.

92. GÓRKA im.: p. 4-5, 46, 33, 39, 11-12.
93. GÓRKA im.: p. 11, 33, 39-40, 44, 46, 12-13, 35-36, 48-49, 38-39, 57.
94. GÓRKA im.: p. 15-19,
95. GÓRKA im.: p. 9, 18, 38-39, 10, 31, 30, 4-5, 20-21, 45-46, 47,
96. GÓRKA im.: p. 32, 15, 19, 6-7, 11, 36-37, 38-39, 46, 57, 58, 59, 6.
97. GÓRKA im.: p. 46, 47-48, 57.
98. GÓRKA im.: p. 17, 15, 27, 39.
99. kistermetű ló, lsd. még 54-es jegyzet
100. GÓRKA im.: p. 27, 12, 17, 22, 32, 49-50, 57.
101. GÓRKA im.: p. 6-7, 38-39, 47-48, 32, 31, 46-47.
102. GÓRKA im.: p. 32, 57, 49-50, 27, 57-58, 22.
103. GÓRKA im.: p. 6-7, 21-22, 23, 38-39, 25-26, 20.
104. GÓRKA im.: p. 6-7, 57-58, 23, 32, 59, 39-40, 23-24, 24-25, 38, 50, 27-28, 58-59, 23-24, 34-35, 49-50.
105. GÓRKA im.: p. 29, 12-13, 44-45, 25-26, 46-48, 59, 38-39, 15, 31, 4-5, 6, 9-10, 11-12, 18-19, 17, 19-20, 13-14, 24-25, 36-37, 26-27, 30.
106. GÓRKA im.: p. 4-5, 6-7, 11, 14, 21-22, 30, 42, 43, 36, 37.
107. GÓRKA im.: p. 6-7, 21-22, 13-14, 25-26, 32, 38-39, 46, 57.
108. GÓRKA im.: p. 6-7, 21-22, 46, 25-26, 57, 32, 59.
109. GÓRKA im.: p. 32, 59.

110. GÓRKA im.: p. 22-23,
111. GÓRKA im.: p. 3-4, 4-5, 21, 6, 7-8, 9-10, 11-12, 14, 32, 15, 16, 18, 20-21, 25-27, 30, 38, 58, 43-44, 48-50.
112. GÓRKA im.: p. 4-5, 21, 29, 48-49, 15, 32, 5-6, 2, 30, 8, 22, 9, 31,
113. GÓRKA im.: p. 32, 10, 19-20, 26-27, 8, 11-12, 18-19, 17, 1, 21, 31, 50.
114. GÓRKA im.: p. 25-26, 28, 50.
115. GÓRKA im.: p. 2, 27, 43, 5, 35-36, 3-4, 6, 10, 14, 19.
116. GÓRKA im.: p. 1-2, 5, 11, 6, 12, 15-16, 18, 19, 17.
117. GÓRKA im.: p. 15, 18, 19-20.
118. GÓRKA im.: p. 17, 42, 54-55, 50-51, 18, 44, 27, 20, 1-2, 5-6, 7-8, 9, 11-16, 17-18, 19, 20-21-22, 27, 28, 31, 15, 43, 46-47, 56-57.
119. GÓRKA im.: p. 6, 14, 15, 17,
120. GÓRKA im.: p. 14, 30, 15, 38-39, 42, 8, 22, 27, 19, 49-50.
121. GÓRKA im.: p. 12-13, 18-19, 15-16, 17, 21, 9, 20, 27, 3-4, 6.
- 121./a. GÓRKA im.: p. 3-4, 26-27, 29-30, 43, 7-8, 56-57, 20-21, 17-18, 38-39, 7-9, 24, 13-14-15, 16-17, 12, 33-35, 55-56, 59, 60.
122. GÓRKA im.: p. 44-45, 12-13, 52, 39-41, 52, 53-55, 35-36, 40.
123. GÓRKA im.: p. 22-29, 31, 32, 33, 38, 40, 44, 49-50, 51, 47-48, 55, 59-60,
124. GÓRKA im.: p. 55, 44, 50-51.
125. GÓRKA im.: p. 25-26, 28, 30, 31.

126. GÓRKA im.: p. 8, 22-23, 50, 37, 42-43, 36-37.
127. GÓRKA im.: p. 25-26, 29, 33-34, 35-37, 39, 42-43, 54-55-56, 59, 60, 50.
128. GÓRKA im.: p. 12, 35-36, 52-55, 45, 40. 56.
129. GÓRKA im.: p. 11, 12, 15, 16-17, 35-36, 52, 25-26, 33-36, 42-43, 54-55, 50-51, 52-56.
130. GÓRKA im.: p. 51, 12, 10, 59, 6-7, 41, 28, 57, 22-23.
131. GÓRKA im.: p. 13-14, 16-17-18, 34, 44,
132. GÓRKA im.: p. 49-50, 25, 17.
133. GÓRKA im.: p. 36-37, 25, 22, 17, 49-50, 32, 59, 26-27.
134. GÓRKA im.: p. 30, 36-37, 28, 31, 34-36, 24, 7, 52, 54-55, 56.
135. GÓRKA im.: p. 24-25, 28, 30-31, 40-41, 42, 54-55, 34-35, 40.
136. GÓRKA im.: p. 30-31, 54-55, 9, 42.
137. GÓRKA im.: p. 30-31, 35-36.
138. GÓRKA im.: p. 52, 3-4.
139. GÓRKA im.: p. 24-25, 30, 48-49, 58, 30-31.
140. GÓRKA im.: p. 12, 18, 57-58, 52-53, 54-55, 35-36,
141. GÓRKA im.: p. 35-36,
142. GÓRKA im.: p. 35-36, 3-4, 5-6, 10, 14, 19, 5, 57-57, 43-44, 52, 53, 30.
143. GÓRKA im.: p. 14, 53.
144. GÓRKA im.: p. 38-39.
145. GÓRKA im.: p. 5-6, 15, 56-57, 43-45, 12-14, 17, 20-21, 6-7, 9, 51, 24-25, 39-41, 45, 26, 30, 36-37, 21.
146. GÓRKA im.: p. 41, 59.
147. GÓRKA im.: p. 30, 32, 38-39, 35-36, 58-59, 12, 50-51, 4-5, 16, 27-28, 34-36.

148. GÓRKA im.: p. 20-21, 45, 48-49, 25-26, 29-30, 49, 22, 36-37.
149. GÓRKA im.: p. 26-27, 30.
150. GÓRKA im.: p. 41.
151. GÓRKA im.: p. 24, 32, 39-40, 27, 56, 59.
152. GÓRKA im.: p. 3-4, 5-6, 10, 14, 19, 28, 7, 30, 35-37, 49-50, 57, 24, 30-31, 41, 54-55.
153. GÓRKA im.: p. 35-36, 52, 54-55, 12, 14, 30, 52, 30-31, 34-36.
154. GÓRKA im.: p. 2-3, 24-25-26, 29, 32, 36-37, 42-43.
- 154/a. PINTÉR Jenő magyar irodalomtörténete. I. Bp.1930.
p. 292.
- Árpádkori új okmánytár. /ed.: WENCZEL Gusztáv/
I-III. Pest 1867. - a továbbiakban AUO-, idézett hely: AUO VII; p. 271-274 és p. 145-147.
156. AUO VII; p. 497-498.
157. AUO VIII; 392-394.
158. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavonice. /ed.: SMICIKLAS, T./ V. Zagreb, 1907.
p. 535-537. p. 574-576.
AUO VIII; p. 327-328.
159. AUO XII; p. 272-274.
160. AUO VIII; p. 145-147.
161. AUO II; p. 194-195.
162. AUO VIII; p. 145-147.
163. AUO VIII; p. 287-288.
164. AUO XII; p. 3-5.
165. Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból.
/ed.: WENCZEL Gusztáv/ I.Bp. 1873. - a továbbiakban

MDE - idézett hely: MDE p. 26.

166. Catalogus fontium historiae Hungariae aevi ducum et regnum ex stripe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC I. Bp. 1937-1938.
- a továbbiakban C - idézett hely: C 2538.
167. C 2523.
168. Repertorium fontium historiae medi aevi primum ab Augusto POTTHAST Digestum nunc cura collegii historicorum a pluribus emendatum et auctum IV. Fontes. /D-E-F-Gez/.
Romae 1976. 172., II.p.236.
169. MGH SS. XXVI. p. 559-589.
Andreae Ungari Descriptio victoriae a Karolo Provinciae comite reportate. /ed.: WAITZ/ Monumenta Germaniae Historica Scriptores. XXVI. Hannoverae, 1865. p. 559-580.
170. MGH SS. XXVI. p. 560.
171. MGH SS. XXVI. p. 547. - Vö. BÉKÉSI Emil: Magyar írók az Árpád-házi királyok korában. Katholikus Szemle, 10/1896. p. 738-740.
172. MGH SS. XXVI. p. 558.
173. BÉKÉSI im.: p. 739.
174. SMÍČIKLÁŠ im.: VI. p. 547.
175. MDE p. 73.
176. Acta Sanctorum. Jan. III. Párizs, 1863. 514.

177. MIKLOSICH, F: Monumenta Serbica Spectantia Historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. Vienna, 1856. p. 67-69., idézi: FINE, J.: The Bosnian Church a new interpretation. New York-London, 1975. p. 155.
178. Acta Sanctorum p. 514.

BIBLIOGRÁFIA

1. Anonymi Descriptio Europae Orientalis. Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Boemia anno MCCCVIII exarata.
/ed.: GÓRKA Olgierd/ Cracoviae, 1916. /2/, II, 70 p.
2. Descrrieræ Europei Orientale de Geograful Anonim.
/Anonymi Geographi Descriptio Europae Orientalis./
(ed.: et trad.: G. POPA-LISSEANU) Bucuresti, 1934.
3. Andreae Ungari Descriptio victoriae a Karolo Provinciae comite reportate. Monumenta Germania Historica,
Scriptores. XXVI. /ed.: WAITZ, G. Hannoverae, 1865./
4. Acta Sanctorum. Jan. III. Párizs, 1863.
5. Anjou-kori Okmánytár. /szerk.: Nagy Imre/ I-VI. Bp.
1920, 2. k.
6. Árpádkori új okmánytár. /ed.: WENCZEL Gusztáv/ I-XII.
Pest, 1874.
7. BARTAL, Antonius: Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae. Lipsiae, 1901.
8. BIBORBANSZÜLETTI KONSTANTIN: A birodalom kormányzása.
/ed.: MORAVCSIK Gyula/ Bp. 1950.
9. Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavonice. /ed.: SMICIKLAS, T/ V. Zagreb, 1907.
10. DEÉR József: Ungarn in der Descriptio Europae Orien-

talis. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 45/1931.

11. DÜMMERTH Dezső: Az Anjou-ház nyomában. Bp. 1982.
12. FEJÉR György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, VIII.-Buda, 1832.
13. FRAKNÓI Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. I. 1000-1417. Bp. 1901.
14. GYÖRKÖSY Alajos: Latin-magyar szótár. Bp. 1960.
15. KOSÁRY Domokos: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába I. Bp. 1951.
16. KRISTÓ Gyula: A feudális széttagolódás Magyarországon Bp. 1979.
17. KRISTÓ Gyula: A rozgonyi csata. Bp. 1978.
18. KRISTÓ Gyula: Rómaiak és vlachok. Századok 112 /1978/.
19. Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. /ed.: WENCZEL Gusztáv/ I. Bp. 1873.
20. Magyar írók az Árpád-házi királyok korában. Katholikus Szemle, 10/1896.
21. Magyarország melléktartományainak oklevéltára. 3. köt.: Alsó-Szlavóniai Okmánytár /ed.: THALLÓCZY Lajos-HORVÁTH Sándor/ Bp. 1912.
22. MÁLYUSZ Elemér: A mezővárosi fejlődés /Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Szerk.: SZÉKELY GYÖRGY Bp. 1953.

23. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia Series I., tomus II. Budapestini 1855.
24. MIKLOSICH F.: Monumenta Serbica Septantia Historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vienna, 1856.
25. D. ONCIUL: Romanii diu Dacia Trajana pana la interniceren Principaleror. Bucuresti, 1902.
26. PATEK Ferenc: Az Árpádok és Anjouk családi összekötetése. Századok, 52/1918.
27. PECZ Vilmos: Ókori lexikon I.II. Franklin-Társulat Bp. 1902.
28. PINTÉR Jenő magyar irodalomtörténete. I. Bp. 1930.
29. PRAGA, Giovanni: Una "Descriptio Europae Orientalis" del 1308, e le caratteristiche delle fonti per la storia delle crociate nel secolo XIV. Archivo Storico per la Dalmazia, 15/1933.
30. Repertorium fontium historiae medii aevi primum ab Augusto POTTHAST digestum, nunc cura collegii historicorum a pluribus nationibus emendatum et auctum. IV. Fontes. /D-E-F-Gez/. Romae, 1976.
31. Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum /ed. SZENTPÉTERY, Emericus/ I-II. Budapestini, 1937-1938.
32. SZAMOTA István: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten. 1054-1717. Bp. Franklin-Társulat 1891.

33. SZÁNTÓ Konrád: A katolikus egyház története. I. Bp. 1984.
34. TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre: Mitológia Bp. 1963.
35. WERTNER MÓR: A középkori délszláv uralkodók genealógia története. Temesvár, 1891.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető	1-2
A forrás elemzése	3-97
Jegyzetek	98-112
Bibliográfia	113-116
Tartalomjegyzék	117